

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет агротехнологій та природокористування

Кафедра туризму

До захисту
Допускається
Завідувач кафедри

Олександр КОВАЛЕНКО

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

за другим (магістерським) рівнем вищої освіти

На тему: **Збереження історико-культурної спадщини Сумського регіону та її використання в туристичній діяльності**

Виконав:

(підпис)

Коваленко О. В.

(прізвище, ініціали)

Група:

ЗТУР 2301-1м

(Науковий) керівник:

(підпис)

Єпик Л. І.

(прізвище, ініціали)

ЗАВДАННЯ
на дипломну роботу студенту
Коваленку Олександрю Вікторовичу

1. **Тема роботи:** Збереження історико-культурної спадщини Сумського регіону та її використання в туристичній діяльності.
2. **Термін здачі студентом закінченої роботи на кафедрі:** 02.12.2024 р.
3. **Вихідні дані до роботи:** за результатами проходження виробничої практики в ГО «Туристичний розвиток регіонів», м. Суми, та власних досліджень методів та прикладів збереження історико-культурної спадщини маємо різноманітну інформацію, за допомогою якої можна сформувати та впровадити методика збереження історико-культурної спадщини Сумського регіону та її використання в туристичній діяльності. В процесі написання кваліфікаційної (магістерської) роботи використовувались різноманітні джерела інформації, такі як: наукова література, інтернет-ресурси, наукові дослідження, інформаційні та нормативні документи, а також проводились інтерв'ю з місцевими експертами, для отримання необхідної інформації для нашого дослідження.
4. **Перелік завдань, які будуть виконуватися в роботі:** розглянути концептуальні основи державної політики в сфері збереження історико-культурної спадщини; проаналізувати особливості оцінки, управління та використання історико-культурної спадщини на підприємствах сфери туризму; визначити та представити практичні аспекти збереження та подальшого використання в туристичній діяльності історико-культурної спадщини Сумського регіону.

Керівник дипломної роботи _____ доцент Лариса Єпик

Завдання прийняв до виконання _____ студент Олександр КОВАЛЕНКО

Дата отримання завдання «05» лютого 2024 р.

АНОТАЦІЯ

Коваленко О. В. «Збереження історико-культурної спадщини Сумського регіону та її використання в туристичній діяльності», ОПП «Туризм», спеціальність 242 «Туризм і рекреація», Сумський національний аграрний університет, м. Суми, 2024 р. В даній роботі розглянуто концептуальні основи державної політики в сфері збереження історико-культурної спадщини, а саме: поняття історико-культурної спадщини, принципи класифікації й правові аспекти її збереження. Автор зазначає, що нормативно-правове регулювання у сфері культури потребує вдосконалення та приведення у відповідність до існуючих реалій й інтересів галузі в цілому, та кожного її напрямку окремо. Також у даній роботі представлено детальний аналіз оцінки, управління та використання історико-культурної спадщини на підприємствах сфери туризму. Автором визначено та детально представлено наукові підходи до оцінки історико-культурної спадщини регіону, а також, стратегічні цілі, завдання управління й використання історико-культурної спадщини на регіональному рівні. У даній кваліфікаційній роботі автор пропонує практичні аспекти збереження та подальшого використання в туристичній діяльності історико-культурної спадщини Сумського регіону, серед яких: відновлення та розвиток історичних та культурних пам'яток, проведення рекламних кампаній, покращення інфраструктури й збереження історико-культурної спадщини – це лише кілька інструментів, які можуть підвищити привабливість Сумщини для туристів. Автор також зазначає, що розвиток туризму, оснований на історико-культурній спадщині, також може стати значущим джерелом доходу для регіону та сприяти його економічному зростанню.

Ключові слова: туризм, історико-культурний туризм, збереження, організація туризму, історико-культурна спадщина, туристичний продукт, пам'ятки.

ABSTRACT

Kovalenko O. V. «Preservation of the historical and cultural heritage of the Sumy region and its use in tourism», EPP «Tourism», specialty 242 «Tourism and recreation», Sumy National Agrarian University, Sumy, 2024. This paper examines the conceptual foundations of state policy in the field of preserving historical and cultural heritage, focusing on the following aspects: the concept of historical and cultural heritage, principles of its classification, and legal aspects of its preservation. The author notes that regulatory and legal frameworks in the cultural sector require improvement and alignment with current realities and the interests of the sector, as well as its individual components. The study also presents a detailed analysis of the assessment, management, and utilization of historical and cultural heritage in tourism enterprises. The author identifies and elaborates on scientific approaches to assessing the historical and cultural heritage of a region, as well as strategic goals and management tasks for utilizing this heritage at the regional level. In this qualification work, the author proposes practical approaches to preserving and further utilizing the historical and cultural heritage of the Sumy region in tourism activities. These include the restoration and development of historical and cultural monuments, advertising campaigns, infrastructure improvements, and conservation of historical and cultural heritage just a few tools that can enhance the attractiveness of the Sumy region for tourists. The author also emphasizes that tourism development based on historical and cultural heritage can become a significant source of income for the region and contribute to its economic growth.

Keywords: tourism, historical and cultural tourism, preservation, tourism organization, historical and cultural heritage, tourist product, landmarks.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ	10
1.1. Поняття історико-культурної спадщини та принципи її класифікації	10
1.2. Правові аспекти збереження історико-культурної спадщини	21
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ОЦІНКИ, УПРАВЛІННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ СФЕРИ ТУРИЗМУ	27
2.1. Наукові підходи до оцінки історико-культурної спадщини території регіону	27
2.2. Стратегічні цілі, завдання управління й використання історико-культурної спадщини на регіональному рівні	34
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПОДАЛЬШОГО ВИКОРИСТАННЯ В ТУРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ СУМСЬКОГО РЕГІОНУ	43
ВИСНОВКИ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	58
ДОДАТКИ	64

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На початку XXI століття людство впритул зіткнулося з викликами, що загрожують якщо не існуванню цивілізації як такої, то принаймні її подальшого розвитку. Екологічні та соціальні проблеми, скорочення біологічного та культурного розмаїття, інтенсифікація виробництв, глобалізація – все це викликало необхідність пошуку стратегії розвитку, здатної мінімізувати негативні наслідки перелічених факторів. Ця стратегія отримала популярність під назвою «концепція сталого розвитку», яка ґрунтується на узгодженні екологічних, соціальних та економічних цілей розвитку суспільства, і передбачає низку різнопланових спеціальних заходів. Серед останніх важливе значення має збереження та використання історико-культурної спадщини, що сприяє підтримці культурної різноманітності та соціальної стійкості спільнот різного рівня. Важливо, що заходи, створені задля реалізації концепції сталого розвитку, зазвичай, націлені на рішення не окремих завдань, а всього комплексу загалом, хоча й у різній мірі. Таким чином, збереження, управління та використання історико-культурної спадщини відповідає не тільки соціальним, а й економічним та екологічним цілям сталого розвитку суспільства в цілому.

Збереження історико-культурної спадщини є обов'язковою функцією сучасної держави і становить один із напрямів її політики у сфері культури. Нова та новітня історія показує, що роль держави в охороні національних пам'яток історії та культури закономірно зростає, хоч і не є її винятковим привілеєм. Світовий досвід загалом свідчить, що така політика тяжіє до форм державно-приватного партнерства. У цій ситуації осмислення історичного досвіду збереження пам'яток набуває особливої актуальності.

Особливість цієї проблеми полягає в тому, що історико-культурна спадщина існує разом із нормативно-законодавчою базою, що визначає права використання та розпорядження, норми фінансування та режим зберігання даних об'єктів.

У період становлення України, як незалежної держави, а саме у зв'язку з

відсутністю фінансування частину пам'яток історії та культури було втрачено, а інша частина довгий час не реставрувалась. У подальшому політика держави щодо збереження історико-культурної спадщини змінилася, однак, через відсутність юридичних та економічних механізмів оперативного контролю над об'єктами історико-культурної спадщини, функції державних органів виявляються значною мірою обмеженими.

Теоретичне осмислення досвіду та культурної політики у світі є актуальним для вирішення завдань збереження історико-культурної спадщини на сучасному етапі. Незважаючи на значні зміни соціально-економічних умов, у цій сфері залишається багато невирішених проблем, серед них: «залишковий» підхід до розвитку культури, проблема розмежування прав власності на об'єкти історико-культурної спадщини.

Аналіз наукових літературних джерел й результатів досліджень показав, що дослідження проблеми збереження та використання історико-культурної спадщини, а також оцінки її впливу на розвиток країн та регіонів присвячені роботи таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як: О. Бірвової [2], В. Борисенка [3], П. Вербицької [4], С. Гаврилюка [7], Н. Іванової та О. Пестрецової [13], С. Кота [16], Л. Матлай [21], Г. Мироненко [23], В. Нехай та А. Кульбако [26], В. Пількевич [27], К. Поливача [28, 29, 32], Л. Снігирьової, З. Босик та В. Телеуці [34] та інших.

Ми можемо констатувати, що в зарубіжній та вітчизняній науковій літературі питання та проблеми збереження історико-культурної спадщини саме на регіональному рівні, а також питання її використання в туристичній діяльності розроблені лише частково, на рівні постановки цілей та загальних принципів. Це і зумовило вибір теми нашого дослідження.

Метою написання даної роботи є розробка практичних пропозицій щодо збереження історико-культурної спадщини Сумського регіону та її використання в туристичній діяльності.

Для реалізації поставленої нами мети потребують вирішення такі **завдання:**

1. Розглянути концептуальні основи державної політики в сфері збереження історико-культурної спадщини;
2. Проаналізувати особливості оцінки, управління та використання історико-культурної спадщини на підприємствах сфери туризму;
3. Визначити та представити практичні аспекти збереження та подальшого використання в туристичній діяльності історико-культурної спадщини Сумського регіону.

Об'єкт дослідження – історико-культурна спадщина Сумського регіону.

Предмет дослідження – особливості збереження та використання історико-культурної спадщини в туристичній діяльності.

Методи дослідження. У цьому дослідженні методологічна основа полягає у системному підході до вивчення проблем збереження історико-культурної спадщини Сумського регіону та її використання в туристичній діяльності, включаючи методи дослідження наукової літератури, методи системного аналізу та порівняння, соціологічного опитування та експертних оцінок статистичних даних, процедури соціально-економічної експертизи організаційно-економічних відносин у сфері культурного туризму, прикладні соціологічні дослідження.

Теоретичне та практичне значення дослідження. Подальше вирішення питань, які пов'язані із дослідженнями в галузі збереження історико-культурної спадщини регіону. Отримані нами висновки та результати дозволяють уточнити та удосконалити процес збереження історико-культурної спадщини Сумського регіону, а також у можливості впровадження в організацію роботи будь-якого підприємства чи установи сфери туризму розроблених нами практичних рекомендацій щодо використання історико-культурної спадщини Сумського регіону в туристичній діяльності.

Апробація результатів нашого дослідження. Результати проведених досліджень було висвітлено в матеріалах: 1. III міжнародна науково-практична конференція «Гостинність і туризм майбутнього: наукові та практичні горизонти», яка проходила 16-17 травня 2024 р. на базі Національного університету біотехнологій та природокористування у м. Київ. 2. XII

Міжнародна науково-практична конференція «Економічні та соціальні аспекти розвитку України», яка проходила 17-18 жовтня 2024 року на базі Одеського національного технологічного університету у м. Одеса.

Структура роботи наступна: вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел (50 найменувань), 14 додатків, 1 таблиця, 8 рисунків. Загальний обсяг дослідження становить 63 сторінки (без урахування додатків).

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

1.1. Поняття історико-культурної спадщини та принципи її класифікації

Проблема культурної спадщини почала широко обговорюватися у науковій літературі з кінця 80-х років ХХ століття. Разом із тим активізувався й інтерес до розробки понятійного апарату. В результаті наукового обговорення цього питання, в якому брали участь такі вчені, як О. Бірцова [2], В. Борисенко [3], П. Вербицька [4], С. Гаврилюк [7], Н. Іванова та О. Пестрецова [13], С. Кот [16], Л. Матлай [21], Г. Мироненко [23], В. Нехай та А. Кульбако [26], В. Пількевич [27], К. Поливач [28, 29, 32] та інших, було досягнуто певної однастайності.

Історико-культурна спадщина – це сукупність об'єктів і явищ матеріальної та духовної культури народів, які володіють значною історичною, художньою, естетичною та науковою цінністю, сприяючи збереженню соціальної спадкоємності поколінь. Пам'ятниками історії та культури вважаються визначні об'єкти матеріальної та духовної спадщини, зокрема окремі споруди, їх комплекси й пам'ятні місця, які перебувають під особливою правовою охороною [10, 11].

Поняття «*історико-культурна спадщина*» у сучасних вітчизняних авторів включає не лише пам'ятки культури, а й сукупність суспільних відносин, духовних цінностей, мови, знакових систем, що підлягають критичному осмисленню, удосконаленню та використанню, так само як заощадженню та збереженню.

Отже, важливу роль наукової розробки та практичної діяльності у сфері державної правової охорони історико-культурної спадщини грає поняттєвий апарат. Поняття «*історико-культурна спадщина*» неоднозначно використовується як у нормативно-правових актах, так і в науковій літературі. До 1990-х років при складанні нормативно-правових документів найчастіше

використовувався термін *пам'ятники історії та культури*.

Саме поняттєвий апарат відіграє важливу роль у науковій розробці та практичній діяльності сфери державної правової охорони історико-культурної спадщини нашої країни. Поняття *«історико-культурна спадщина»* неоднозначно використовується як у нормативно-правових актах, так і в науковій літературі.

Крім того, суб'єкти права та юридична наука вживають різні терміни, в яких тією чи іншою мірою відображено зміст поняття *«історико-культурна спадщина»*. При цьому термінологічне різночитання, що часто спостерігається, вносить певні труднощі, як у правотворчість, так і реалізацію права у сфері державно-правової охорони історико-культурної спадщини [13].

Фундаментальну розробку понятійний апарат отримав в Законі «Про охорону культурної спадщини» від 02.10.2023 р. №1805-III, де характеризуються поняття, що використовуються в області, що цікавить нас. У Законі використано такі терміни, як [11]:

- *культурна діяльність*, а саме така діяльність, яка повною мірою є спрямованою на збереження, також створення, і звісно ж поширення й засвоєння усіх можливих культурних цінностей;

- *культурні цінності*, маються на увазі моральні і, звісно ж, естетичні ідеали, а також певні зразки поведінки, мови, діалекти, народні традиції, звичаї, історичні топоніми, фольклор, художні ремесла, твори мистецтва, і саме результати й методи різноманітних наукових досліджень, які мають історико-культурне значення. До них також належать унікальні об'єкти та технології, будівлі, споруди та території, які представляють культурно-історичну цінність;

- *культурні блага* – це умови та послуги, які надаються установами, організаціями, а також іншими як фізичними, так і юридичними особами для задоволення культурних потреб громадян;

- *творча діяльність* – це процес створення та інтерпретації культурних цінностей;

- *творчий працівник* – е особа, яка займається створенням або інтерпретацією культурних цінностей і вважає свою творчу діяльність важливою

складовою свого життя. Це також особа, яка визнається або прагне бути визнаною як творчий працівник, незалежно від наявності трудових угод чи членства в професійних асоціаціях. До цієї категорії належать особи, визнані творчими працівниками згідно з міжнародними угодами, такими як Всесвітня конвенція про авторське право, Бернська конвенція та Римська конвенція про захист прав виконавців, виробників фонограм і працівників радіомовлення;

- *гідність культур народів та національних груп* – визнання цінності та прояв поваги до цих культур;

- *культурні аспекти у програмах розвитку* – це потенційні перспективи соціальних, економічних, технічних, наукових й багатьох інших різноманітних програм розвитку саме із погляду впливу результатів та реалізації збереження та розвитку культури, а також вплив (безпосередній) культури на подібні результати;

- *державна політика сфери культури* (культурний розвиток держави) – це комплекс принципів і норм, що визначають підходи держави до збереження, розвитку та популяризації культури, а також конкретні заходи, які вона здійснює у сфері культурного розвитку.

Введення цих понять у практику правотворчості та реалізації права надзвичайно важливе та своєчасне. Однією з новацій законодавчої діяльності в сфері культури є звернення, щодо сутності понятійного апарату не тільки до матеріальних, а й до духовних аспектів культури. Це характеризує внутрішній зміст кожного з наведених вище термінів, які несуть значне смислове навантаження під час здійснення правового регулювання охорони історико-культурної спадщини нашої країни.

Заслуговують на увагу принципи, на основі яких визначаються поняття «*культурні та природні цінності*», «*культурна спадщина*», «*культурні цінності*» та «*культурне надбання*» у міжнародно-правових документах.

У 1972 р. членами ЮНЕСКО були прийняті Рекомендації та Конвенція, де вперше перераховувалися компоненти такого поняття як *культурна спадщина*. Отже, згідно з зазначеними документами «*культурна спадщина*» вбирає три

категорії об'єктів: пам'ятники, ансамблі та пам'ятки [42].

1. *Пам'ятники* – до цієї категорії належать об'єкти як архітектури, так і об'єкти монументальної скульптури й живопису, археологічні структури й елементи, написи, петрогліфи, печерні поселення давньої людини, а також інші елементи, які мають певною мірою достатньо видатну й унікальну цінність саме із погляду історії, а також мистецтва чи науки.

2. *Ансамблі* – сюди входять групи споруд, розташованих окремо або об'єднаних, які завдяки архітектурним особливостям, гармонійній цілісності чи зв'язку з природним ландшафтом мають значну цінність у контексті історії, мистецтва або науки.

3. *Пам'ятки* – до цієї категорії культурної спадщини входять визначні місця, які колись були створені виключно людиною, або так звані «спільні» витвори як природи, так і звісно ж людської діяльності. Це також археологічні й історичні зони, які є важливими з точки зору безпосередньо історії, етики та естетики, етнології або антропології.

Заслуговує на увагу й класифікація культурних цінностей, представлена в Конвенції, прийнятій у листопаді 1970 р. на генеральній конференції ЮНЕСКО. Предметами культурних цінностей згідно з цим документом є [40]:

- *рідкісні колекції та зразки* – зібрання та зразки рослинного і тваринного світу, а також мінерали, анатомічні експонати та об'єкти, що мають значення для палеонтологічних досліджень;

- *історичні цінності* – об'єкти, пов'язані з історією, включаючи розвиток науки та техніки, воєнні події, суспільне життя, а також предмети, що мають відношення до видатних національних діячів, науковців, митців та до великих історичних подій;

- *археологічні знахідки* – матеріали, отримані в результаті як офіційно дозволених, так і несанкціонованих розкопок і досліджень, а також важливі археологічні відкриття;

- *частини розчленованих пам'яток* – складові елементи історичних і художніх пам'яток та археологічних об'єктів, що зберігають культурну цінність;

- *старовинні предмети* – артефакти, яким понад сто років, такі як написи, монети з карбуванням та печатки;

- *художні цінності* – оригінальні полотна, картини та малюнки, які виконані людиною з використанням різних матеріалів; унікальні скульптури із різних матеріалів; оригінальні гравюри, літографії, а також художні композиції із різноманітних матеріалів;

- *рідкісні рукописи та старовинні книги* – документи та видання, які мають особливу цінність (історичну, мистецьку, наукову, літературну тощо), збережені як окремі екземпляри або у колекціях;

- *окремі або зібрані в колекції поштові, податкові й подібні марки*;

- *архівні матеріали* – документи, що включають аудіо-, фото- та кіноматеріали, що становлять історичну цінність;

- *старовинні меблі та музичні інструменти* – меблі, що мають вік понад сто років, а також стародавні музичні інструменти.

Таким чином, розробники міжнародного та вітчизняного законодавства, а також вчені постійно працюють над удосконаленням понятійного апарату досліджуваної нами проблеми.

Отже, вважаємо за необхідне зазначити, що термін «*історико-культурна спадщина*» є найбільш прийнятним для визначення сукупності компонентів, що складають його зміст, і має глибоке правове значення. Згідно з думкою багатьох авторитетних дослідників, цей термін є узагальнюючим і універсальним, що робить його доречним у контексті розгляду питань, пов'язаних як з охороною «культурних цінностей», так і з «культурною спадщиною», «культурним надбанням», «пам'ятками історії та культури», «історичними цінностями» та іншими подібними поняттями.

Далі вважаємо за необхідне розглянути ***принципи класифікації історико-культурної спадщини.***

Може існувати безліч класифікацій спадщини. Як основні та найбільш загальні критерії класифікації *слід виділити два* (табл. 1.1.):

1. За типом спадщини;

2. За рівнем цінності спадщини.

Таблиця 1.1.

Принципи класифікації історико-культурної спадщини

Класифікаційна ознака	Види спадщини	Приклади
Вид спадщини	Природна спадщина	Створені без участі людини об'єкти, ландшафт, природні пам'ятки, а також біорізноманіття
	Матеріальна історико-культурна спадщина	Матеріальні об'єкти, створені попередніми поколіннями людей, що пройшли випробування часом і зберігаються сьогоdnішнім поколінням як щось цінне та шановане, у власних інтересах та інтересах майбутніх поколінь
	Нематеріальна історико-культурна спадщина, яка має фізичний носій	Інформація, звичаї, знання, вміння й навички, які пов'язані з тими чи іншими інструментами, предметами, артефактами або культурними просторами, зникнення яких призводить до втрати спадщини
	Нематеріальна історико-культурна спадщина, яка не має фізичного носія	Усна традиція, фольклор і тому подібні елементи нематеріальної історико-культурної спадщини, існування яких не передбачає наявності матеріального носія
Рівень цінності спадщини	Світова	Цінність спадщини визнається світовою спільнотою
	Групова	Спадщина, що становить цінність для групи людей (держава, нація, етнічна група, регіон, місто тощо)
	Індивідуальна	Спадщина, яка має цінність для людини

У рамках видової ознаки часто виділяється *природна й антропогенна історико-культурна спадщина*; саме остання може підрозділятися на *матеріальну та нематеріальну*. Зокрема, комітет Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО підрозділяє спадщину на *природну, культурну та змішану*, а також виділяє *матеріальну та нематеріальну культурну спадщину* [15].

Аналогічні принципи класифікації використовуються також усередині певного типу спадщини – наприклад, відповідно до британського законодавства, нерухома історико-культурна спадщина поділяється на будівлі і структури, містобудівні зони, що зберігаються, археологічні пам'ятки (окремо виділяються морські археологічні пам'ятки – так звані «історичні місця корабельних аварій»),

а також рукотворні ландшафти та поля битв [25].

Отже, під терміном «*природна спадщина*» розуміються нерукотворні об'єкти, ландшафти, природні пам'ятки, а також біорізноманіття. Даний вид спадщини відіграє важливу роль у сталому розвитку суспільства (рис. 1.1.).

Рис.1.1. Приклад природної спадщини – Букові праліси Карпат (Закарпатська область, Україна)

Під *історико-культурною спадщиною* досить часто розуміється щось, створене попередніми поколіннями людей, минуле випробування часом і збережене сьогоdnішнім поколінням як цінне і шановане, у інтересах майбутніх поколінь [16, с. 5].

Як правило, поняття «*історико-культурної спадщини*» відносять до елементів матеріальної та духовної культури минулих поколінь. Історико-культурну спадщину слід відрізнити від спадщини природної, оскільки природна спадщина передбачає збережені нерукотворні, тобто природні, об'єкти і системи, особливо ті, існуванню яких загрожує небезпека. При цьому історичні

ландшафти та парки, що з'явилися за участю людини, також прийнято відносити до історико-культурної спадщини. У свою чергу історико-культурна спадщина поділяється на *матеріальну*, а також на *нематеріальну* [16, с. 9].

Матеріальна історико-культурна спадщина (рис. 1.2.) включає матеріальні, фізичні об'єкти історико-культурної спадщини, такі як:

- будівлі та історичні комплекси;
- пам'ятники;
- книги;
- документи;
- твори мистецтва;
- техніка;
- одяг;
- інші артефакти, які заслуговують на збереження для майбутніх поколінь.

Рис. 1.2. Приклад матеріальної історико-культурної спадщини – Резиденція митрополитів Буковини і Далмації (м. Чернівці, Україна)

Нематеріальна історико-культурна спадщина, якій досить довго не приділялася належної уваги фахівцями, допускає широкий спектр тлумачень. У Паризькій конвенції ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини – цей тип спадщини визначається як «звичаї, форми вираження та презентації, знання, уміння й навички, і звісно ж ті, що пов’язані безпосередньо із ними специфічні інструменти, а також предмети, деякі артефакти й культурні простори, які є визнаними певними групами та, подекуди, індивідуумами як частина саме їхньої культурної спадщини» [27].

Нематеріальна культурна спадщина (рис. 1.3.), яка передається від покоління до покоління, безперервно відтворюється громадами та соціальними групами, адаптуючись до змін навколишнього середовища, взаємодії з природою та власної історії. Вона відіграє важливу роль у формуванні почуття ідентичності та спадкоємності, а також сприяє розвитку поваги до культурного різноманіття та творчого потенціалу людства.

Рис. 1.3. Писанкарство, як приклад нематеріальної культурної спадщини (Сумська область, Україна)

У тій же Конвенції визначено такі основні *сфери прояву нематеріальної культурної спадщини* серед яких є [47]:

- усні як форми, так і традиції самовираження, які включають й мову як носія саме нематеріальної культурної спадщини;
- виконавські мистецтва;
- знання та традиції, що стосуються природи та всесвіту;
- звичаї, обряди та святкові практики;
- ремесла, а також навички, які є безпосередньо пов'язаними із традиційними техніками.

А ось при виділенні класифікаційної ознаки «*вид носія історико-культурної спадщини*» виділяють:

1. Історико-культурну спадщину, що має фізичний носій;
2. Історико-культурну спадщину, яка не має фізичного носія.

До *нематеріальної історико-культурної спадщини, що має фізичний носій*, відносять об'єкти, пов'язані з тим чи іншим фізичним об'єктом. Найбільш характерним прикладом такого типу нематеріальної спадщини можуть бути асоціативні зв'язки того чи іншого фізичного об'єкта з подіями минулого чи історичними особистостями. При цьому носій може і сам бути матеріальним об'єктом історико-культурної спадщини, але може й не становити історико-культурної цінності сам собою. Таким чином, наявність подібної асоціативної цінності не пов'язана безпосередньо з фізичними характеристиками об'єкта, а є наслідком перебігу подій минулого [36].

Важливо також мати на увазі, що *зі знищенням носія* об'єкт нематеріальної історико-культурної спадщини припиняє своє існування, тобто фізичний носій відіграє роль свого роду «якоря» для нематеріальної історико-культурної спадщини. Гарний приклад – історичні знаряддя праці або засоби виробництва, які можуть не представляти самостійної історико-культурної цінності, однак їхня втрата призводить до втрати навичок та умінь щодо реалізації певної господарської діяльності.

До *нематеріальної історико-культурної спадщини, що не має фізичного*

носія, належать: існуюча усна традиція, фольклор та інші елементи нематеріальної історико-культурної спадщини, існування яких не передбачає наявності матеріального носія.

Слід наголосити, що принциповою відмінністю матеріального об'єкта історико-культурної спадщини від нематеріального об'єкта, що має фізичний носій, є те, що історико-культурна цінність матеріального об'єкта походить від властивих цьому об'єкту фізичних та ментальних характеристик (архітектурна форма, стиль живопису, час створення, особистість творця та інші), у той час як нематеріальна історико-культурна цінність не залежить від характеристик свого носія, а є наслідком зовнішніх впливів, збігу історичних обставин тощо [21].

Для цілей нашого дослідження беремо до уваги лише історико-культурну спадщину у матеріальному та нематеріальному проявах, оскільки дослідження природної спадщини потребує широкого охоплення екологічних факторів.

Рівневі ознаки широко застосовується у національних законодавствах – наприклад, в нашій державі юридично визнані нерухомі об'єкти історико-культурної спадщини поділяються на об'єкти *державного (національного), регіонального та місцевого значення* [11]. У Великій Британії будівлі та структури, визнані об'єктами історико-культурної спадщини поділяються за рівнем цінності на *ранги I, II, III*; в Ірландії об'єкти історико-культурної спадщини, які мають відповідний юридичний статус, поділяються на *загальнонаціональні та місцеві* [45].

За рівнем цінності історико-культурну спадщину можна розділити на такі категорії:

- 1) Світова;
- 2) Групова;
- 3) Індивідуальна.

До світової спадщини належить спадщина, цінність якої визнається загальносвітовим співтовариством. Ця категорія багато в чому стала загальноприйнятою з подачі UNESCO, яка застосувала її в Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини (1972).

Групова спадщина є цінністю для більшої чи меншої групи людей (громади). Це може бути держава, нація, етнічна група, жителі одного міста, колектив одного підприємства тощо.

Індивідуальна спадщина представляє цінність для конкретної людини і найчастіше пов'язана з тими чи іншими подіями її життя.

1.2. Правові аспекти збереження історико-культурної спадщини

У силу своєї природи не всі об'єкти історико-культурної спадщини можуть бути об'єктом економічних та правових відносин. Скажімо, об'єкти індивідуального історико-культурного спадщини що неспроможні бути такими, оскільки представляють цінність лише конкретного індивідуума і, у очах решти суспільства цінності не мають. Насилу піддаються управлінню нематеріальні об'єкти історико-культурної спадщини, що пов'язано головним чином з високою абстрактністю, складністю і відомою суб'єктивністю даної категорії. Ситуацію полегшує наявність у нематеріальній спадщини якогось матеріального носія, яким можна здійснювати опосередковане управління.

Матеріальна історико-культурна спадщина як об'єкт юридичних відносин. Як *юридична категорія*, матеріальний об'єкт історичної та культурної спадщини є об'єктом юридичних правовідносин. Будучи зрештою рухомим чи нерухомим матеріальним об'єктом, історико-культурна спадщина може набути статусу об'єкта права власності [7].

Слід зазначити, що часто (хоча і не завжди) об'єкти історико-культурної спадщини з правової точки зору відрізняються від схожих з ними, але такими які не мають історико-культурної цінності об'єктів, наявністю у них особливого правового статусу, викладеного у відповідних нормативно-правових актах.

Як правило, особливий правовий статус має більшість нерухомих об'єктів історико-культурної спадщини (будівлі-пам'ятки та їх комплекси, культурні ландшафти тощо), а також частина рухомих об'єктів (предмети мистецтва, артефакти, книги тощо). При цьому важливо мати на увазі, що наявність/відсутність у об'єкта історико-культурної спадщини *особливого*

правового статусу ніяк не впливає на його історико-культурні характеристики, і відсутність правового статусу жодним чином не виключає той чи інший об'єкт зі сфери історико-культурної спадщини [20].

Проте *юридичне закріплення статусу* грає одну з найважливіших ролей у збереженні та використанні історико-культурної спадщини, оскільки є свого роду «ярликом». Оскільки історико-культурна спадщина є суспільним благом, ставлення різних членів суспільства до нього, як уже зазначалося вище, багато в чому суб'єктивне. Заходи популяризації історико-культурної спадщини реалізуються, як правило, у недостатньому обсязі, тому споживач історико-культурної цінності не завжди має в своєму розпорядженні інформацію, що дозволяє йому розпізнати і оцінити об'єкт історико-культурної спадщини, зрозуміти його важливість і роль у сучасному житті суспільства.

Відсутність в індивідуума чи соціальної групи усвідомлення цінності того чи іншого об'єкта історико-культурної спадщини може призвести до найрізноманітніших наслідків, зокрема плачевним – до безповоротної втрати цього об'єкта. У цьому випадку юридичний статус об'єкта «входить у гру», по-перше, формуючи у того чи іншого індивідуума причинно-наслідковий зв'язок: «якщо цей об'єкт охороняється державою, отже, він цього заслуговує і, отже, він чимось цінний», а по-друге, фізично перешкоджаючи можливому неналежному поведженню індивідуума чи спільноти з об'єктом [31].

Отже, з юридичної точки зору матеріальна історико-культурна спадщина може розглядатися відповідно до рис. 1.4.

Конкретні юридичні механізми, що регламентують порядок використання та збереження матеріальних об'єктів історико-культурної спадщини, варіюються в законодавчих системах різних країн, проте найчастіше загалом зводяться до наступних пунктів [34]:

1. Об'єкт історико-культурної спадщини є цінним свідченням минулого суспільства. Суспільство зацікавлене у збереженні об'єкта історико-культурної спадщини; держава, як представник суспільства, забезпечує та гарантує збереження об'єкта на користь суспільства, його нинішнього та майбутнього

поколінь, а також доступність об'єкта для суспільства з метою споживання його історико-культурної цінності.

2. Об'єкти історико-культурної спадщини можуть перебувати у приватній власності, використовуватись, бути об'єктом економічного управління та майнових відносин, проте режим даних дій регламентується державою з метою виконання завдань пункту 1. Часто це виражається в наявності зобов'язань, обтяжень, особливому режимі оподаткування тощо. Нерідко особливо визначні об'єкти історико-культурної спадщини перебувають у власності держави.

3. Стосовно порушників порядку використання різних об'єктів історико-культурної спадщини й поводження з ними, встановленого державою з метою реалізації завдань пунктів 1 та 2, держава зобов'язується вживати заходів адміністративного, майнового та кримінального характеру.

Рис. 1.4. Матеріальний об'єкт історико-культурної спадщини як юридична категорія

Нематеріальна історико-культурна спадщина як об'єкт юридичних відносин. Якщо з юридичною категоризацією матеріальних об'єктів історико-

культурної спадщини справа більшою чи меншою мірою зрозуміла, то з нематеріальною історико-культурною спадщиною ситуація значно складніша. Пов'язано це головним чином із відносної новизною даного поняття взагалі, і з його високою розмитістю і суб'єктивністю зокрема. Хоча існування нематеріальної історико-культурної спадщини – об'єктивна реальність, вона, будучи, зрештою, тією чи іншою формою інформації, перебуває в дуже сильній залежності від споживачів та операторів, їх суб'єктивних оцінок та думок [32].

Юридичний статус нематеріальної історико-культурної спадщини досить туманний, хоча деякі її типи у цьому відношенні краще піддаються опису. Останнє стосується в основному елементів нематеріальної історико-культурної спадщини, які певною мірою можуть бути віднесені до *нематеріальних активів* і на які, таким чином, може поширюватися право інтелектуальної власності.

Інша річ, що майже не один тип нематеріальної історико-культурної спадщини у чистому вигляді таким не є. Мова може йти головним чином про *права на засоби індивідуалізації*, коли нематеріальна історико-культурна спадщина є одним із факторів, що індивідуалізують, однак і в цьому випадку юридичні правовідносини поширюються на конкретний об'єкт – скажімо, фірмове найменування або товарний знак, а не на складові такого [30].

Крім того, ситуацію здатна спростити *наявність у нематеріальної історико-культурної спадщини матеріального носія*, про що вже говорилося вище. В цьому випадку об'єктом майнових правовідносин виступає вже не об'єкт нематеріальної історико-культурної спадщини, а лише його фізичний носій, контроль над яким тією чи іншою мірою рівносильний праву власності над об'єктом нематеріальної історико-культурної спадщини.

Втім, подібна ситуація жодною мірою не носить характер правила, і в переважній більшості випадків юриспруденція майнових відносин безсила перед явищем нематеріальної історико-культурної спадщини.

Що стосується *правової охорони нематеріальної історико-культурної спадщини*, то в цій сфері законодавча база перебуває у стадії формування, і виключно в кількох державах. Великий крок до цього було зроблено з

прийняттям конвенції ЮНЕСКО 2003 року, в якій було обґрунтовано необхідність «здійснити заходи для збереження нематеріальної культурної спадщини, які включають як її ідентифікацію та документування, дослідження, а також охорону, захист, її популяризацію, і звісно ж посилення її значення, передачу знань про неї, зокрема через формальну та неформальну освіту, а також відновлення різних елементів цієї спадщини» [44].

Сьогодні дана *конвенція* ратифікована 143 державами. Розгляд актуальної ситуації у сфері національних юридичних актів, що стосуються збереження та використання нематеріальної історико-культурної спадщини, вельми об'ємний і через це має бути темою окремого дослідження.

Соціальні, економічні, політичні та інші перетворення що відбулись останніми десятиліттями вплинули на розвиток нашого суспільства. Перехід до нових форм політичного устрою та методів господарювання зажадав перегляду *нормативно-правової бази*, оскільки існуюча законодавча основа не відповідала існуючим потребам та науково-технічному прогресу. Наспих прийнятті нормативні акти мали локальний і безсистемний характер, що спочатку прирікало їх на внутрішні та комплексні протиріччя. У такій ситуації опинилось і *нормативно-правове регулювання саме сфери культури та мистецтва, а також історико-культурної спадщини* [39].

В даний час діяльність установ культури забезпечують досить багато законів та підзаконних актів. Багато з них були прийняті на початку 90-х років минулого століття, іншими словами, у зовсім іншу епоху, що призвело до появи колізійних норм, а інколи й суперечливих рішень з різних питань.

Також, слід зазначити, що назріла потреба у перегляді всього правового пакета, регулюючого суспільні відносини культурної сфери. *Більшість нормативно-правових актів* вимагають глибокої переробки та приведення у відповідність до сучасних тенденцій, а також норм законодавства суміжних галузей права, а деякі потребують розробки принципово нових підходів до регулювання відображених у них соціально-суспільних відносин.

Необхідно розробити *правові механізми*, здатні максимально пом'якшити,

а можливо і нейтралізувати колізійні моменти, що негативно впливають на процес збереження об'єктів культурної спадщини.

Фахівцям Міністерства культури та стратегічних комунікацій України вкрай необхідно підготувати та подати до Уряду *нормативно-правові акти*, спрямовані на урегулювання таких питань [26]:

- правове становище зон охорони об'єктів культурної спадщини;
- проведення державної історико-культурної експертизи;
- порядок видачі відкритих листів на право проведення робіт на об'єктах археологічної спадщини;
- порядок безпосередньої організації діяльності історико-культурних заповідників національного значення;
- ведення єдиного державного реєстру саме усіх об'єктів культурної спадщини.

Підсумовуючи, слід підкреслити, що нормативно-правове регулювання у сфері культури потребує вдосконалення та приведення у відповідність до існуючих реалій й інтересів галузі в цілому, та кожного її напрямку окремо.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ОЦІНКИ, УПРАВЛІННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ СФЕРИ ТУРИЗМУ

2.1. Наукові підходи до оцінки історико-культурної спадщини території регіону

Збільшені вимоги до якості, обґрунтованості регіональної соціально-економічної політики змушують по-новому підходити до оцінки власного потенціалу території, зокрема і виявлення всіх можливих чинників регіонального розвитку. *Чинниками регіонального розвитку* прийнято вважати «внутрішній ресурс певної території, який впливає в розвитку (чи потребує зміни) компонентної структури цієї території. Сукупність чинників регіонального розвитку становлять потенціал регіонального розвитку [29, с. 87].

Історико-культурна спадщина впливає на розвиток компонентної структури певної території, тому її можна розглядати і як потенціал розвитку регіону. Отже, під *історико-культурним потенціалом* ми розуміємо як сукупність нерухомих пам'яток, а саме: історичних, культурних та природних, які мають певну цінність (для освіти, репродуктивну, а також етичну та естетичну тощо) для глобальної спільноти, країни або регіону. Ці пам'ятки тісно пов'язані з життям народу та відображають характерні риси певної культури, одночасно виступаючи ресурсом для розвитку та аналізу відповідної території.

В даний час у літературі не існує жодної спільної думки для класифікації території на основі історико-культурної спадщини, немає і єдиної системи оцінок. Проте будь-яка територія з погляду можливого історико-культурного потенціалу може бути охарактеризована та проаналізована залежно від ступеня вивченості окремих геокультурних феноменів (показників) та *різними підходами до їх оцінки* [18].

При оцінці культурної та природної спадщини на певній території багато дослідників (С. Баженова, Ю. Пологовська, М. Бикова та інші) особливу увагу приділяють картографічному методу. Вони відзначають, що для найбільш

повного та всебічного аналізу історико-культурної спадщини недостатньо створювати карти лише за окремими компонентами культури, оскільки вони не відображають весь історико-культурний склад території [1].

О. Бірзова та інші вчені наголошують, що в майбутньому одне з центральних місць належатиме комплексним картам регіональних суб'єктів, орієнтованим на задоволення потреб населення (виховання та освіта, краєзнавство, туризм), місцевих органів самоврядування, науково-дослідницьких, проектних та реставраційних організацій для виявлення, вивчення, відновлення, збереження та використання об'єктів історико-культурної та природної спадщини регіонів [2].

Картографування на основі інформаційної бази історико-культурної спадщини дозволяє оцінити територію з позиції *історико-культурного наповнення* на користь сталого розвитку соціально-економічних систем. Залежно від складу показників, режиму актуалізації баз даних та іншого, можливе вирішення стратегічних завдань культурного розвитку суспільства, здійснення необхідного моніторингу, планування та перерозподіл рекреаційного навантаження тощо.

Картографування окремих геокультурних феноменів на карті регіону дозволяє здійснити аналіз регіонального геокультурного простору та простежити його просторово-часову динаміку формування (рис. 2.1.). Аналіз розміщення окремих форм, процесів та явищ культури проводиться на основі історичних даних та за матеріалами польових досліджень. *Картографічний підхід*, в такий спосіб, використовується під час аналізу найбільш історично значимих форм територіальної організації (просторової самоорганізації) культури [24].

Для цілей державного управління та *охорони історико-культурної спадщини* важлива класифікація територіально-адміністративних одиниць за рівнем насиченості окремими геокультурними об'єктами. Особливо слід зазначити нинішнє підвищення ступеня керованості соціально-економічними процесами, які відбуваються у межах адміністративних територій у зв'язку з

розширенням самостійності та незалежності органів місцевого самоврядування.

Рис. 2.1. Приклад картографування окремих геокультурних феноменів на карті регіону

Класифікація адміністративних районів за рівнем історико-культурного наповнення викликає великий інтерес, але пов'язана і з низкою труднощів.

Геокультурні описи складаються з характеристики безлічі різномірних ознак. Вибір класифікаційних ознак визначається переважно завданнями дослідження. Крім того, методології оцінки історико-культурного потенціалу території в науці відсутня. Виходячи з цього, аналіз та абсолютний облік даних подібного роду зустрічає певні та абсолютно об'єктивні труднощі. Тому для чіткішого уявлення про історико-культурний потенціал може бути використаний статистичний підхід до аналізу певної території [48].

Велике практичне значення має картографічне ранжування території за рівнем насиченості окремими об'єктами історико-культурної спадщини. Зважаючи на розбіжності меж фізико-географічних й економіко-географічних районів, картографічне ранжування території на основі історико-культурного потенціалу доцільно, на наш погляд, здійснювати на основі існуючого адміністративно-територіального поділу України (рис.2.2.).

Рис. 2.2. Приклад картографічного ранжування території за рівнем насиченості окремими об'єктами історико-культурної спадщини

Нині з метою державного регулювання розселення, розвитку та розміщення виробничих сил, з урахуванням духовно-культурних пріоритетів актуальна *розробка типологічного угруповання всіх регіонів* нашої держави, що у свою чергу сприятиме вирішенню низки питань [28]:

- розподілу коштів (бюджетних, місцевих, культурних, екологічних фондів, центрів відродження тощо);
- інвестуванню окремих проектів та програм;
- відродженню, збереженню та використанню окремих елементів історико-культурної спадщини.

У ході *аналізу території* здійснюється облік окремих елементів спадщини у межах адміністративних районів регіону. Адміністративні райони області виступають як одиниці загального (регіонального) геокультурного простору. Опис та аналіз самих районів складається з характеристики існуючої історико-культурної спадщини.

Наявність чи відсутність об'єктів спадщини фіксується через *умовну кількість балів*. Ранг територій може виражатись загальною сумою балів та відповідним якісним визначенням (ступінь збереження спадщини, його історико-культурна, художня чи наукова значимість, перспективи використання тощо).

Розглядаючи історико-культурну спадщину як сукупність пам'яток історії, культури та природи на певній території, комплекс оціночних ознак регіону включає природні, історичні та геокультурні елементи. Відповідно до запропонованої класифікації *провідними складовими історико-культурної спадщини є* [4]:

- історичні території та населені пункти;
- пам'ятки історії;
- культури та культурно-ландшафтні території.

На підставі рейтингової оцінки просторової диференціації даних елементів здійснюється аналіз геокультурного потенціалу окремих адміністративних одиниць. Перетин та накладення значної кількості природних, історичних та

культурних ознак визначає диференціацію всього геокультурного простору регіону.

На основі підсумовування цих трьох показників здійснюється типізація окремих адміністративних одиниць за рівнем історико-культурного наповнення. Дана *типологія дозволяє*, на наш погляд, порівняти адміністративні райони області чи регіону за значимістю в історико-культурних процесах та опосередковано оцінити їхній історико-культурний потенціал у геокультурному просторі регіону.

Історико-культурний потенціал кожного адміністративного регіону можна розрахувати за допомогою *якісного оцінювання території*. Для цього, на наш погляд, можливе використання наступної формули [5]:

$$K_{ікс} = \frac{B1 * S1}{Sp}$$

де **Kікс** – індекс якості території з історико-культурної спадщини,

B1 – бальність історико-культурної спадщини будь-якого району,

S1 – площа території регіону,

Sp – площа якогось району.

Отже, якісну оцінку всієї території регіону можна обчислити за такою формулою [5]:

$$K_{ікс} = \frac{B1 * S1 + B2 * S2 + \dots + Bn * Sn}{Sp}$$

Таким чином, якісна оцінка історико-культурного потенціалу окремих адміністративних районів може стати основою для формування функціональної

та просторової структури території, а також є науковим обґрунтуванням при виборі перспективних напрямів соціально-економічного та культурного розвитку різних адміністративних територій *із оцінкою та збереженням історико-культурної спадщини*.

Підсумком *оцінки історико-культурного потенціалу території* є районування регіону характером наповнення та використання історико-культурної спадщини.

В основу *історико-культурного районування регіону* покладено наявність культуро формуючих центрів та керованість території. Виділення геокультурних кордонів відбувається з урахуванням якісної оцінки адміністративних районів області. У цьому зростає можливість прикладного застосування історико-культурної спадщини.

Наприкінці оцінки історико-культурного потенціалу пропонується концепція використання історико-культурної спадщини у сфері соціально-економічного розвитку регіону в окремих геокультурних районах [46].

Таким чином, алгоритм оцінки історико-культурного потенціалу території регіону включає наступні дії:

1. Формування інформаційної бази;
2. Картографування окремих геокультурних елементів;
3. Класифікація історико-культурної спадщини;
4. Ранжування внутрішньо обласних районів за окремими об'єктами історико-культурної спадщини;
5. Типізація адміністративних районів області;
6. Районування території за характером «наповнення» та використання історико-культурної спадщини.

Отже, в результаті оцінки історико-культурної спадщини територіальної соціально-економічної системи здійснюється узагальнення множини регіональних геокультурних характеристик, властивих певному геокультурному простору, відібраних нами відповідно до цілей дослідження.

2.2. Стратегічні цілі, завдання управління й використання історико-культурної спадщини на регіональному рівні

Розгляд стратегії управління історико-культурною спадщиною виконується в рамках концепції глобального сталого розвитку, що формується як адитивна функція сталого розвитку регіонів, територій, організацій та інших суб'єктів світової економічної діяльності, що передбачає «суспільний розвиток, що задовольняє соціальні потреби, забезпечує економічну стійкість та дотримується принципів екологічної стійкості». *Основні засади та цілі управління історико-культурною спадщиною* можна розглядати як сукупність ієрархічно пов'язаних елементів стратегії організації (рис. 2.3.).

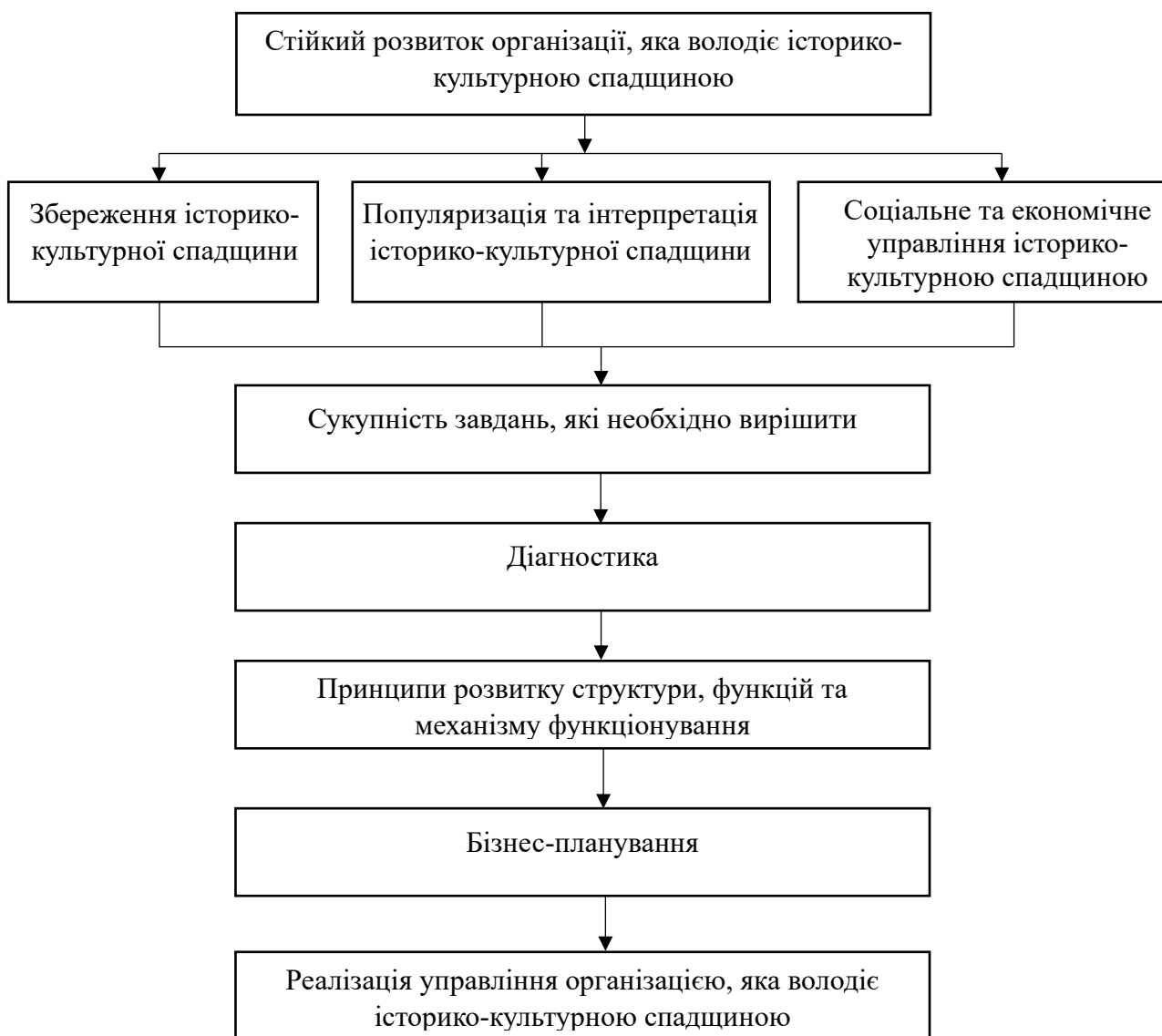

Рис. 2.3. Узагальнена стратегічна схема управління підприємством

Оскільки історико-культурна спадщина за своєю природою непоправна, її збереження є пріоритетною метою процесу господарського управління. *Збереження історико-культурної спадщини* базується на [12]:

- принципах єдності та цілісності;
- внутрішньої збалансованості;
- інтегрованого підходу до збереження об'єктів історико-культурної спадщини;
- відповідальності учасників процесу стратегічного планування, прозорості (відкритості), достовірності та реалістичності;
- фінансової забезпеченості.

Збереження історико-культурної спадщини завжди нижче 100%, інформація, яку вона несе, ніколи не є повною, це породжує необхідність пояснення і тлумачення значення історико-культурної спадщини для членів спільнот. Її *популяризація та інтерпретація значущості* є наступною стратегічною метою організацій, які володіють історико-культурною спадщиною. При цьому цілі популяризації не можуть суперечити цілям збереження історико-культурної спадщини.

При вирішенні завдань стратегічного управління необхідно враховувати, що *історико-культурна спадщина* є [35, с. 101]:

- єдиним об'єктивним джерелом інформації про життя попередніх поколінь;
- суспільним благом для асоційованих співтовариств, зацікавлених у збереженні історико-культурної спадщини;
- ресурсом економічного зростання та елементом соціальної відповідальності організації.

З огляду на це важливо:

1. Управління історико-культурною спадщиною з метою збереження її естетичної та інформаційної якості для майбутніх поколінь, а також інвестиційної привабливості та комерційної цінності;
2. Управління історико-культурною спадщиною та її використання з метою

максимізації її соціального ефекту (освітній, естетичний тощо);

3. Управління історико-культурною спадщиною та її використання для досягнення найвищого економічного ефекту такого як: ціновий прибуток, іміджеві ефекти, маркетингові ефекти тощо [41].

При цьому реалізація управлінських функцій організації повинна забезпечити збалансованість (гармонізацію) цілей безпеки історико-культурної спадщини, її популяризації та інтерпретації, соціальної та економічної ефективності як у рамках діяльності організації, так і щодо організацій та співтовариств вищого рівня.

Сформульовані *цілі управління* (у частині управління історико-культурною спадщиною), а саме: збереження, популяризація та інтерпретація, соціально орієнтоване та економічно ефективне управління історико-культурною спадщиною, – відповідають концепції сталого розвитку і можуть бути покладені в основу стратегічного управління на підприємстві, що володіє історико-культурною спадщиною [3].

Принциповим є включення даного алгоритму стратегічного управління історико-культурною спадщиною у загальну стратегію організації. *Досягнення поставлених цілей* можна забезпечити саме вирішенням відповідних завдань серед яких:

1. Збереження історико-культурної спадщини: виявлення, облік та її захист;
2. Популяризація та інтерпретація: створення інформаційних каналів та зв'язків;
3. Соціально-орієнтоване та економічно-ефективне управління історико-культурною спадщиною: задоволеність співробітників організації та зовнішніх асоційованих суб'єктів (потенційних споживачів), оптимізація фінансової діяльності, управління клієнтською базою, бізнес-процесами організації та персоналом.

Удосконалення процесів управління організацією, що володіє історико-культурною спадщиною, вимагає проведення комплексного аналізу в широкому спектрі областей діяльності і включає проведення наступних *видів аналізу* [49]:

- *ситуаційного аналізу*, спрямованого на визначення місця організації чи установи у глобальному економічному просторі, чинників, які впливають на діяльність цієї організації чи установи, і навіть конкретних характеристик та особливостей організацій чи установ, асоційованих з історико-культурною спадщиною. У рамках ситуаційного аналізу проводиться дослідження сильних і слабких сторін організації в комбінації з можливостями і загрозами, що виходять ззовні (SWOT-аналіз), досліджується стратегічна позиція організації чи установи та сегментів ринку які вона обслуговує, місце організації чи установи на ринку, також аналізується положення в галузі конкуренції;

- *організаційно-управлінського аналізу*, спрямованого на оцінку поточного стану системи управління організацією (цілей, організаційної структури, бізнес-процесів та організаційної культури). Організаційно-управлінський аналіз має на увазі проведення аналізу цілей організації та стратегій їх досягнення, аналізу організаційної структури, її процесів управління та структури інформації, а також аналізу організаційної культури;

- *фінансово-економічного аналізу*, що передбачає комплексну оцінку фінансового стану організації та її фінансової політики з урахуванням наявності історико-культурної спадщини яка знаходиться у розпорядженні організації. В рамках цього аналізу досліджуються фінансові результати діяльності компанії, потік коштів та загальний фінансовий стан організації, а також аналізуються ефективність її діяльності та ефективність інвестиційних проектів;

- *виробничо-господарського аналізу*, що включає оцінку ефективності застосування організацією виробничих ресурсів, у тому числі об'єктів історико-культурної спадщини, виявлення шляхів підвищення ефективності їх використання. Для цих цілей аналізуються структура основних фондів організації та ефективність їх використання, показники використання матеріальних ресурсів (забезпеченості, транспортних витрат тощо) та трудових ресурсів (чисельність, склад і структура, продуктивність, рівень та динаміка);

- *аналізу кадрового потенціалу*, рівня його орієнтованості на збереження та використання історико-культурної спадщини, для чого вивчаються рівень освіти

та підготовки персоналу, його досвід, організаційні якості, інтелектуальні здібності, життєві позиції і таке інше.;

- вартісної оцінки бізнесу та компанії.

В рамках діагностичних процедур, визначення вартості об'єктів історико-культурної спадщини – є *актуальним завданням*, яке надає значний вплив на підходи до розвитку структури, функцій та механізму функціонування організації. Однак проблема оцінки історико-культурної спадщини часто є серйозною перешкодою на шляху ефективного управління ним. Складність оцінки об'єктів історико-культурної спадщини у складі активів організації викликана наявністю *специфічних властивостей спадщини*, таких як [42]:

- можливою присутністю у складі історико-культурної спадщини матеріальної структури та нематеріального активу;
- розмитістю та нечіткістю її ціннісних категорій,
- варіативністю підходів та методів використання історико-культурної спадщини у різних сферах діяльності організації.

Бізнес-планування діяльності організації або проектної діяльності також спирається на результати діагностичних досліджень, при цьому адекватна оцінка вартості історико-культурної спадщини є одним з домінуючих елементом при прийнятті управлінських рішень [38].

Отже, у підсумку, можемо стверджувати, що впровадження стратегічного підходу до управління вимагає застосування формування збалансованого портфеля проектів із застосування об'єктів історико-культурною спадщиною у діяльності компанії та дієвих механізмів моніторингу й контролю за досягненням цілей управління.

При переході до ринкових відносин відбувається переміщення багатьох функцій управління господарством із центру у регіони, з галузевих командних органів управління безпосередньо на підприємства та до підприємців. Сьогодні в нашій державі характерні зміни у структурі управління, у бюджетній системі, в інвестиційній політиці тощо. Перед окремими регіонами держави виникає потреба пошуку нових механізмів стабілізації економіки. Але високе історико-

культурне наповнення території дозволяє, на наш погляд, нестандартно підійти до вирішення цих проблем.

Однак для того, щоб історико-культурний потенціал окремих територій «запрацював» на користь соціально-економічного розвитку регіонів, потрібний розгляд дуже багатьох проблем. Використання наявної історико-культурної спадщини неможливе без вирішення принципово нових правових, організаційних та економічних питань. Цілком особливе місце серед них займає сучасне законодавство у сфері культури, яке суттєво відстає від потреб часу [7].

Багато з нагальних питань культурного розвитку, збереження та використання історико-культурної спадщини практично не розглядаються у законодавчих органах, залишаються як би в тіні дискутованих політичних питань або ключових економічних законів. У зв'язку із недосконалістю існуючої законодавчої бази, сьогодні при охороні та використанні історико-культурної спадщини виникають практично непереборні труднощі, пов'язані із урахуванням нових економічних відносин (приватизації, ситуацій із землекористуванням тощо).

Раніше, відповідно до тодішнього законодавства, органи виконавчої влади на місцях могли приймати постанови з питань обліку, охорони та використання історико-культурної спадщини, зокрема, про прийняття на державну охорону саме пам'яток місцевого значення, про передачу пам'ятників у користування та вилучення їх із користування, про поліпшення умов утримання пам'яток та їх територій, про встановлення зон охорони та з інших питань, вирішення яких мало забезпечувати найкраще збереження та використання історико-культурної спадщини [3].

Зміна прав власності, нові політичні та економічні відносини, розмежування предметів ведення й повноважень між державними центральними органами і місцевим самоврядуванням сприяли значному розширенню кола питань, за якими суб'єктами здійснюється правове регулювання в області охорони історико-культурної та природної спадщини.

З 1992 р. в нашій державі починають прийматися регіональні закони про

охорону спадщини, розвивається процес приватизації пам'яток і передача культових споруд різним конфесіям. Ця законодавча діяльність була пов'язана із нагальною необхідністю створення правової основи сучасної культурної політики, а також з вирішенням конкретних завдань розвитку культури на місцях [13].

У жовтні 1995 р. затверджується Положення «Про охорону, реставрацію та використання історико-культурних пам'яток у Сумській області», в якому йдеться: «Рекомендувати адміністраціям міст і районів, органам місцевого самоврядування, керівникам підприємств та організацій усіх форм власності у своєї діяльності до прийняття законів з цього питання керуватися Положенням «Про охорону, реставрацію та використання пам'яток культури та історії Сумської області» (Постанова №357 - пс від 12.10.95).

Загалом, на підставі законодавчих актів та інших правових документів, велика увага приділяється загальним питанням охорони спадщини (державне управління, контроль, фінансування), тоді як використання практично не розробляється. При цьому основна складність полягає у відсутності єдиних механізмів збереження, використання та відновлення пам'яток та історико-культурних ландшафтів. При розробці кожного проекту перед авторами постає одне й те ж важкорозв'язне завдання – як забезпечити реалізацію проекту за відсутності відповідної законодавчої бази [15].

Відсутність чітких законодавчих основ є головною проблемою використання історико-культурної спадщини в інтересах сучасного соціально-економічного розвитку регіону. Необхідність опрацювання законів гальмує проведення економічної, соціальної, податкової політики. Залучення об'єктів культурної й природної спадщини, розвиток туризму, науково-освітньої діяльності, а також відновлення традиційних промислів і ремесел вимагають значних інвестицій. Сьогодні потрібні законодавчі гарантії для залучення інвестицій.

Крім того, необхідно створення економічних умов для збереження й всебічного використання історико-культурної спадщини. У період радикальних

соціально-економічних перетворень у країні і, відповідно, у Сумській області, фінансування сфери культури регіону з державного бюджету останніми роками постійно скорочувалося, а на початку XXI ст. припинилося практично повністю. Обласний та місцеві бюджети міст і районів виявилися не в змозі повністю фінансувати потреби культури. Це передбачає як пряму державну допомогу, у формі виділення фінансових коштів на відновлення об'єктів спадщини та проведення соціальної політики, так і здійснення особливої податкової політики, що сприяє вкладенню коштів на розвиток території [8].

Через відсутність матеріальних та моральних стимулів меценатство культури розвивається вкрай повільно. Важливого значення у зв'язку з цим набуває залучення західних інвесторів та капіталу великих холдингів та приватних підприємців.

В даний час залишаються відкритими для обговорення такі питання, як:

- питання інвестиційної привабливості вкладень у сферу культури;
- питання використання землі історико-культурного призначення, що підлягають кадастровому обліку та охороні;
- питання відродження традиційних промислів та ремесел;
- питання розвитку сучасного туризму;
- питання поліпрофільної підготовки кадрів у сфері культури та багато інших.

Також в даний час існує проблема забезпечення безпеки історико-культурної спадщини. Музеї, бібліотеки та інші культурні установи, що зберігають або самі є історико-культурну спадщину, мають застарілі системи охоронної та пожежної сигналізації, які не здатні забезпечити їх надійну безпеку.

У зв'язку із цим постає потреба у створенні дієвої системи захисту історико-культурної спадщини від злочинних (кримінальних, військових) посягань, пожежонебезпечних, стихійних та інших надзвичайних ситуацій [23].

В цілому всі господарські заходи, на наш погляд, повинні супроводжуватися створенням спеціальної комплексної програми, яка здатна об'єднати зусилля державних і муніципальних організацій, громадськості,

акціонерних товариств та підприємств, різних інвесторів та благодійних фондів, спрямованих на розвиток та економічне зростання всієї території Сумської області, за рахунок широкого залучення об'єктів історико-культурної спадщини до господарського обігу.

Отже, підсумовуюче усе зазначене у даному підрозділі, можемо зробити висновки про те, що на користь сталого соціально-економічного розвитку регіону, доцільними будуть такі напрями діяльності в сфері управління й використання історико-культурної спадщини на регіональному рівні:

1. Організація туристично-рекреаційної діяльності (формування на території області конкурентоспроможного турпродукту, його просування на туристичному ринку за допомогою маркетингового забезпечення;

2. Розвиток курортно-рекреаційного комплексу регіону, активізація інвестування в курортну сферу з усіх можливих джерел, включаючи і бюджетні, що орієнтуються на відтворення наявної природно-екологічної та історико-культурної ресурсної бази рекреації; розвиток інфраструктури;

3. Розвиток науково-освітньої бази області на користь кадрового забезпечення туристично-рекреаційної діяльності;

4. Нарощування культурно-освітнього потенціалу територіальної спільності, що сприятиме вивченню та збереженню історичної, культурної та природної спадщини, вихованню у підростаючого покоління почуття патріотизму та любові до своєї Батьківщини, а загалом формуванню «регіональної самосвідомості».

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПОДАЛЬШОГО ВИКОРИСТАННЯ В ТУРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ІСТОРИКО- КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ СУМСЬКОГО РЕГІОНУ

Починаючи із 1945 року, одразу по закінченню II світової війни на території Сумської області починається *робота із збереження та відновлення історико-культурної спадщини*. Проаналізовані нами історичні факти свідчать про те, що у цей період було проведено значну роботу із цього питання. Приймалися численні рішення про надання статусу «історичної пам'ятки» тим чи іншим об'єктам, виділялися кошти на їхню реставрацію, проводилася паспортизація пам'яток.

Ставлення до конкретних пам'яток культури Сумської області у зазначений період реалізовувалося у межах *діяльності установ культури* на зазначеній території. При цьому з'ясовується, що діяльність з охорони пам'яток мала переважно централізований характер. Головні рішення приймали органи центральної влади, місцевим органам було відведено лише роль виконавців.

Тут виявляються *недоліки такої системи управління* [5]:

- адміністративний диктат над культурою,
- відсутність можливості оперативного контролю,
- повільність прийняття рішень,
- слабкість ініціативи на місцях та інші.

Виявляючи регіональну специфіку державної культурної політики, слід зазначити і загальні закономірності, властиві культурному розвитку суспільства того періоду. Деякі дослідники приходять до висновку, що вирішення багатьох кризових проблем Сумського регіону лежить не в площині політичній, і не в площині економічній, а в *площині культурній, моральній, інтелектуальній*. На території регіону формується своє специфічне *культурне середовище* [33].

Перед органами влади середини XX століття також стояло й інше завдання – зберегти історичні пам'ятки. Для цього необхідно було провести паспортизацію всіх історичних пам'яток, що знаходяться на території Сумщини.

У січні 1950 року було підбито підсумки *паспортизації історичних та археологічних пам'яток Сумської області*, проведена паспортизація історичних пам'яток показала їх незадовільний стан, у зв'язку з чим було прийнято рішення зобов'язати місцеву владу розглянути плани заходів щодо посилення охорони та нагляду за змістом історичних та археологічних пам'яток.

Цим самим рішенням було затверджено список первинного обліку пам'яток у Сумському регіоні, у тому числі 9 історичних національного значення та 30 історичних та археологічних пам'яток державного значення. Однак, як свідчать пізніші документи, багато рішень крайового виконкому не виконували, їх приписи залишалися лише на папері.

До середини 1980-х років діяльність органів державної влади щодо збереження історико-культурної спадщини не сильно відрізнялася від культурної політики у попередні роки. Однак у *середині вісімдесятих* у нашій країні почали формуватися інші цінності, суспільство почало переходити до *ринкової економіки*. Це не могло не вплинути на культурну політику нашої держави та регіонів, і зокрема – Сумської області.

У цей час по всій країні прокотилася хвиля так званого повалення пам'ятників, присвячених пам'ятним датам комунізму та пам'ятників диктатурі. В перші ж роки незалежності України у Сумській області установи державної влади стали приділяти більше уваги пам'ятникам історії, які раніше мало цікавили як населення, так і крайові органи влади. Так почали реставруватися старі пам'ятні будівлі, йшло відновлення церков та інше [8].

Соціальні та економічні зміни, що відбуваються сьогодні в нашій країні, істотно впливають на всі сфери суспільного життя. Соціокультурні норми спілкування та взаємодії зазнають змін: старі моделі втрачають актуальність або зникають, натомість формуються нові підходи.

Прикладом нових суспільних явищ може бути *соціальне партнерство*, яке стає ключовим інструментом для розв'язання соціальних проблем і створення в країні розвиненого громадянського суспільства.

Створення саме нових умов розвитку системи *партнерських відносин* у

сфері культури одна із пріоритетних напрямів діяльності влади. З листопада 2004 року при профільному Міністерстві функціонує *Експертна рада з державно-приватного партнерства*, основним завданням якої є сприяння пошуку ефективних рішень галузевих проблем на основі взаємодії профільного Міністерства з діловими колами, провідними діячами культури та мистецтва, представниками наукової інтелігенції та засобів масової інформації. У межах зазначеної Ради створено кілька робочих груп з окремих тематичних напрямів партнерств.

Одне з таких партнерств – це використання об’єктів історико-культурної спадщини саме в державно-приватному партнерстві, в межах якого розглядаються питання збереження історико-культурної спадщини та створення відповідної інфраструктури для обслуговування різноманітних туристичних потоків та відновлення міжрегіональних реставраційних центрів на базі збережених реставраційних підприємств.

для обслуговування туристичних потоків, а також питання відтворення міжрегіональних центрів реставрації на основі реставраційних підприємств, що збереглися [17].

Ще один важливий напрямок – Національні електронні ресурси, присвячений проблемам створення універсальних форм електронних паспортів та реєстрів пам’яток культури, бібліотечних та музейних фондів, створення єдиної мережі віртуальних бібліотек та музеїв [6, 14].

З усього вищевикладеного слід виділити *пріоритети діяльності із забезпечення збереження, відродження та розвитку історико-культурної спадщини*:

- об’єднання та консолідація зусиль, діяльності зацікавлених організацій, установ, окремих осіб, які займаються вивченням та збереженням традиційної культури;

- підтримка реальних фольклорних колективів, культурних ініціатив, що виникають у місцях локального проживання етносів;

- створення Слобідського фонду фольклорного матеріалу.

Робота ця може вестись за такими напрямками:

- 1) Проведення оглядів-конкурсів серед фольклорних колективів (використання у репертуарі обрядів, ритуалів, музично-хореографічних форм, національних інструментів);
- 2) Проведення Регіонального фестивалю оповідачів, знавців рідної мови із запрошенням іноземних оповідачів;
- 3) Видання репертуарних збірок із фольклору для дошкільних, освітніх, позашкільних закладів, національних культурних центрів;
- 4) Запровадження у шкільну програму факультативів та гуртків з усної народної творчості;
- 5) Перевидання рідкісних книг із фольклору, етнографії, виданих до радянського періоду;
- 6) Проведення щорічних майстер-класів для керівників народних ансамблів за участю спеціалістів, фольклористів, етнографів, носіїв історико-культурної спадщини;
- 7) Розробка проекту з експедиційно-польових етнографічних досліджень;
- 8) Створення культурних паспортів громад Сумського регіону.

Правова (конституційна) база національно-культурної політики в нашій державі включає [19]:

- 1) Положення про невідчужуваність права і свободи людини, у тому числі і в національно-культурній сфері;
- 2) Гарантії на збереження та розвиток усіма народами країни національних мов та культур;
- 3) Захист прав національних меншин, а також «споконвічного довкілля та традиційного способу життя нечисленних етнічних спільностей»;
- 4) Право використання місцевого самоврядування з метою національно-культурного розвитку.

Перелічені норми законодавства свідчать, що наша держава неспроможна приймати будь-які програми, які заохочують діяльність *релігійних організацій* тощо. Однак непрямым чином влада надає підтримку традиційним для України

релігіям (християнство, іслам, іудаїзм, буддизм), що проявляється у *таких формах*, як:

- повернення віруючим культових споруд;
- державна (насамперед на регіональному рівні) підтримка у будівництві нових храмів та мечетей;
- можливість для розширення релігійної освіти (як середньої, так і вищої);
- податкові пільги релігійним організаціям у зв'язку з їхньою комерційною діяльністю;
- регулярні зустрічі перших керівників держави із керівниками основних конфесій;
- доброзичливе ставлення державних засобів при висвітленні релігійного життя країни.

Таким чином, у країні створено досить розвинену нормативну базу, націлену на підтримку та розвиток історико-культурної спадщини. Основний *недолік існуючого законодавства* полягає в тому, що воно не створює цілісного правового блоку у сфері регулювання міжнаціональних відносин, збереження та розвитку національних культур та мов, які є елементами саме історико-культурної спадщини.

Отже, *культурна політика* у сфері збереження історико-культурної спадщини – одне із найскладніших і найцікавіших культурних феноменів епохи трансформації. Складність і незвичайність цього феномена у тому, що, якщо традиційна культурна політика була провідником культурно-ідеологічних концепцій, що панують у суспільстві, то сучасна культурна політика це зовсім інше.

На нашу думку, сучасна держава не має спільної ідеї політики збереження та розвитку історико-культурної спадщини. У результаті політика держави не так є виразом загального національного інтересу, а скільки виробляє власні автономні регулятиви, що мають непряме відношення і до історико-культурної спадщини та її збереження, і до культурної політики.

Завдяки великій роботі установ органів державної влади, Сумщина

сьогодні є осередком *найрізноманітніших пам'яток історії та культури*. Згідно із «Переліком пам'яток історико-культурної спадщини *національного значення*» занесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України у Сумській області нараховується 80 об'єктів (станом на 01.09.2024 р.) та 2460 пам'яток історико-культурної спадщини *місцевого (регіонального) значення* [50].

Із 24 лютого 2024 року триває повномасштабне вторгнення РФ на територію нашої держави. Тривалі військові дії негативно впливають на стан та збереження історико-культурних пам'яток усієї держави. Станом на початок жовтня 2024 р. Всесвітня організація ЮНЕСКО зафіксувала *пошкодження 457 історико-культурних об'єктів* з початку активних бойових дій 2022 року – 143 релігійні об'єкти, 231 будівля, що представляє історичний та/або художній інтерес, 32 музеї, 33 пам'ятники, 17 бібліотек та один архів.

ЮНЕСКО вже почало проводити оцінку задіяної шкоди об'єктам історико-культурної спадщини шляхом перехресної перевірки повідомлених інцидентів з кількома надійними джерелами. На офіційному сайті організації опубліковані дані, які оновлюються на регулярній основі. ЮНЕСКО спільно з партнерськими організаціями працює над створенням механізму незалежної та скоординованої оцінки усіх можливих даних в Україні, зокрема шляхом аналізу супутникових зображень, у відповідності із положеннями Гаазької конвенції про захист історико-культурної спадщини під час збройних конфліктів.

На жовтень місяць 2024 року у Сумській області, за даними ЮНЕСКО, досить сильно *пошкоджено чи зруйновано 12 історико-культурних пам'яток*, серед яких [23]:

1. Охтирський міський краєзнавчий музей (Додаток 1);
2. Пам'ятка архітектури колишній Народний дім (1911-1914) в м. Охтирка (Додаток 2);
3. Пам'ятка історії архітектури національного значення – будинок управителя маєтку Л. Е. Кеніга (1911 р.) у м. Тростянець (Додаток 3);
4. Пам'ятник на честь 183-ї танкової бригади (ВВВ) м. Тростянець (Додаток 4);

5. Охтирська міська рада (будівля 20 ст.) (Додаток 5);
6. Паровозне депо «Смородине» (будівля 1877 р.) м. Тростянець (Додаток 6);
7. Головний будинок-музей садиби Л. Е. Кеніга (будівля кінця XVIII ст. – 1870 р.; частина Тростянецького музейно-виставкового центру) м. Тростянець (Додаток 7);
8. Братська могила радянських воїнів та пам'ятник у селі Велика Писарівка (Додаток 8);
9. Пам'ятка архітектури місцевого значення Крамниця купця Ф. Курила (1908 р. побудови) м. Тростянець (Додаток 9);
10. Братська могила радянських воїнів (1943, 1959 рр.) с. Битиця (Додаток 10);
11. Солдатська сільська бібліотека, с. Солдатське (Додаток 11);
12. Музей-дослідна станція Тростянецького лісу м. Тростянець (Додаток 12).

Міністерство культури та стратегічних комунікацій України продовжує фіксувати пошкодження об'єктів історико-культурної спадщини в Україні внаслідок повномасштабної російської агресії. Так, станом на кінець жовтня 2024 року збитків зазнали 2109 об'єктів.

Вважаємо за доцільне розробити *стратегію збереження та просування історико-культурної спадщини Сумського регіону*, що ґрунтується на комплексному підході та передбачає активну співпрацю громадських та державних організацій, стимулювання інновацій та використання передових технологій. Наведемо *основні рекомендації щодо даної стратегії*:

- *розроблення та впровадження програм збереження та реставрації*. Співпраця громадських організацій та державних інституцій повинна передбачати створення програм, спрямованих на збереження та реставрацію об'єктів культурної спадщини регіону;

- *формування фонду підтримки культурної спадщини*. Державні та приватні ініціативи повинні сприяти формуванню фонду, який надаватиме

фінансову підтримку для реалізації проєктів зі збереження та реставрації історико-культурної спадщини;

- *створення центрів історико-культурної спадщини та інновацій*. У містах регіону, де розташовані об'єкти культурної спадщини, слід створити центри, що об'єднують експертів, архітекторів, реставраторів та новаторів, з метою розроблення та впровадження передових методів збереження та просування спадщини;

- *залучення молодіжних та навчальних ініціатив*. Програми навчання та молодіжні ініціативи повинні сприяти усвідомленню важливості історико-культурної спадщини. Рекомендується впровадження освітніх проєктів, конференцій та курсів для студентів й молоді;

- *використання віртуальної та розширеної реальності*. Сучасні технології, такі як віртуальна та розширена реальність, можна використовувати для створення віртуальних турів та інтерактивних презентацій історико-культурних об'єктів Сумського регіону;

- *партнерство з міжнародними організаціями та фондами*. Можна налагодити партнерство з міжнародними організаціями та фондами, що спеціалізуються на збереженні історико-культурної спадщини, для обміну досвідом та залучення додаткових ресурсів.

Ці рекомендації є ключовими елементами стратегії збереження та просування культурної спадщини Сумщини, спрямованої на забезпечення її довгострокового збереження та використання як потужного інструменту туристичного розвитку регіону.

У розвитку туризму в Україні взагалі, та у Сумському регіоні зокрема, варто акцентувати увагу на *популяризації історико-культурної спадщини*, розбудові інфраструктури та наданні послуг, пов'язаних із культурою. Важливо також звертати увагу на збереження та відновлення історичних та культурних пам'яток як ключового аспекту розвитку туризму в регіонах України.

Історико-культурна спадщина та історико-культурні ресурси туризму взаємопов'язані й співвідносяться через кілька ключових аспектів [22]:

1. *Історичні та культурні об'єкти.* Культурна спадщина охоплює історичні пам'ятки, архітектурні споруди, музеї, місцевості з історичним значенням та інші об'єкти, які відображають культурну та історичну спадщину. Ці об'єкти стають основою для розвитку туризму, оскільки приваблюють туристів, які цікавляться культурно-історичними аспектами відвідуваного регіону;

2. *Туризм як засіб збереження.* Розвиток туризму може сприяти збереженню історико-культурної спадщини. Популяризація і відвідування цих об'єктів підвищують усвідомлення їхньої цінності та необхідності збереження для майбутніх поколінь;

3. *Економічний вплив.* Розвиток туризму на основі історико-культурної спадщини може давати значний економічний прибуток. Туристи, що відвідують історико-культурні об'єкти, витрачають кошти на проживання, харчування, придбання сувенірів та інші послуги, що сприяє розвитку місцевої економіки;

4. *Соціокультурний вплив.* Туризм на основі культурної спадщини сприяє обміну культурним досвідом та розумінню різноманітності культур, формуванню позитивного сприйняття та поваги до культур інших народів;

5. *Створення інфраструктури.* Розвиток туризму в сфері історико-культурної спадщини спонукає до створення необхідної інфраструктури, такої як музеї, виставкові приміщення, готелі, ресторани та інші сервіси, що покращують якість життя місцевого населення.

Отже, історико-культурна спадщина й історико-культурні ресурси туризму співпрацюють для залучення туристів та просування культурного та історичного досвіду певного регіону. Вони створюють важливу базу для розвитку туризму і сприяють збереженню та популяризації культурної спадщини.

Ключове місце серед історико-культурних об'єктів належить *пам'яткам історії та культури*, оскільки їх велика привабливість відкриває для туристів широкі можливості насолодитись культурно пізнавальним досвідом. Історико-культурні ресурси України відіграють важливу роль, а для деяких регіонів – навіть основну, у формуванні туристичного потенціалу. Вони охоплюють

різноманітні об'єкти, такі як археологічні та історичні знахідки, середньовічні фортеці та містечка, релігійні споруди різних конфесій, палацові комплекси, місця історичних подій, а також характерні культурні та етнографічні особливості різних етнічних груп, що проживають на території країни [37].

Історико-культурна спадщина важлива не лише з погляду збереження історії та культурних традицій, але й завдяки її внеску у формування сучасної ідентичності, туризму, міжнародного розуміння та співпраці.

Взагалі зазначимо, що *розвиток туризму у Сумському регіоні* на основі історико-культурної спадщини має великий потенціал для збільшення прибутку та покращення економічної ситуації. Однак для цього необхідні позитивні зусилля та інвестиції в туристичну галузь регіону. Держава може надавати підтримку для створення нових культурних об'єктів та інфраструктури, здійснювати просувальні кампанії, сприяти інвестиціям в туризм.

Історико-культурна спадщина може бути *потужним інструментом для туристичного розвитку Сумщини* тому що – це багатий і різноманітний архітектурний, історичний, мистецький та етнічний спадок, який є унікальним для кожного регіону країни. Використання історико-культурної спадщини, як інструменту, може привабити туристів з усього світу, які цікавляться культурою, історією та мистецтвом регіону.

Пропонуємо деякі *практичні напрями використання в туристичній діяльності історико-культурної спадщини Сумського регіону* (рис. 3.1.):

- *тематичні маршрути*: розроблення тематичних маршрутів, які охоплюють ключові історичні та культурні пам'ятки Сумського регіону. Це може бути «Маршрут містами 1000-літньої Слави: Ромни – Путивль – Глухів», «Шляхами відомих митців Сумщини», «Гастрономічна етно-подорож Сумським регіоном» тощо;

- *фестивалі та події*: організація різноманітних фестивалів, виставок, концертів та інших культурних подій, які демонструють багатство культурної спадщини України. Це можуть бути також національні свята, ярмарки, фольклорні вистави тощо;

- *екскурсії та навчальні програми*: пропозиція туристичних екскурсій, під час яких відвідувачі можуть дізнатися більше про історію, архітектуру, мистецтво та культурні традиції кожного цікавого місця Сумської області. Також можна розробляти навчальні програми для шкіл та ЗВО;

- *рекламні кампанії*: розроблення привабливих рекламних матеріалів, відеороликів, путівників та іншого контенту, який демонструє культурну різноманітність Сумського регіону та переконує туристів вибрати саме цей регіон для подорожі;

- *співпраця з місцевими громадами*: залучення місцевих жителів до розвитку туризму зі створенням об'єднань, які займатимуться організацією та підтримкою туристичних заходів, та надання послуг туристам;

- *інфраструктура та сервіси*: поліпшення інфраструктури та послуг для туристів в окремих регіонах. Це може передбачати реставрацію пам'яток, розвиток готельного бізнесу, ресторанів, сувенірних магазинів тощо.

Рис. 3.1. Напрями культурної спадщини як бренду України

Реалізація такого інструменту може зробити Сумщину привабливим

туристичним напрямом для тих, хто цікавиться культурою, історією та мистецтвом. Однак важливо також забезпечити баланс між розвитком туризму та збереженням культурної спадщини, щоб запобігти її деградації.

Також вважаємо за необхідне запропонувати можливі перспективи розвитку історико-культурної спадщини в контексті туризму Сумського регіону, які, на нашу думку, є важливими аспектами для розгляду:

1. *Туристична привабливість.* Культурна спадщина, пам'ятки архітектури, історичні міста та традиції роблять Сумщину привабливою для туристів;

2. *Розвиток гастрономічного туризму.* Традиційна кухня має унікальну специфіку, що може особливо зацікавити гастрономічних туристів;

3. *Туризм у сільській місцевості.* Села та малі міста регіону мають потенціал для розвитку екотуризму, де туристи можуть ознайомитися із традиційним сільським способом життя;

4. *Культурні маршрути.* Розроблення та популяризація культурних маршрутів допоможе об'єднати різні об'єкти історико-культурної спадщини та зробити їх відвідування зручнішим та цікавішим;

5. *Культурний обмін.* Взаємодія із іншими регіонами та країнами щодо культурного обміну може сприяти збереженню та пропагуванню регіональної історико-культурної спадщини;

6. *Інновації у туризмі.* Використання сучасних технологій, таких як віртуальна реальність та розширена реальність, може зробити туристичний досвід більш захопливим та незабутнім.

Підсумовуючи, можна заявити, що історико-культурна спадщина регіону може стати потужним інструментом розвитку туризму в Сумській області. Відновлення та розвиток історичних та культурних пам'яток, проведення рекламних кампаній, покращення інфраструктури й збереження історико-культурної спадщини – це лише кілька інструментів, які можуть підвищити привабливість Сумщини для туристів. Розвиток туризму, оснований на історико-культурній спадщині, також може стати значущим джерелом доходу для регіону та сприяти його економічному зростанню.

ВИСНОВКИ

1. У даній кваліфікаційній роботі нами були розглянуті концептуальні основи державної політики в сфері збереження історико-культурної спадщини, а саме поняття історико-культурної спадщини, принципи її класифікації та правові аспекти її збереження. Ми дійшли до висновку, що збереження історико-культурної спадщини є обов'язковою функцією сучасної держави і становить один із напрямів її політики у сфері культури. Нова та новітня історія показує, що роль держави в охороні національних пам'яток історії та культури закономірно зростає, хоч і не є її винятковим привілеєм. Світовий досвід загалом свідчить, що така політика тяжіє до форм державно-приватного партнерства. Нами зазначається, що термін *«історико-культурна спадщина»* є найбільш прийнятним для визначення сукупності компонентів, що складають його зміст, і має глибоке правове значення. Згідно з думкою багатьох авторитетних дослідників, цей термін є узагальнюючим і універсальним, що робить його доречним у контексті розгляду питань, пов'язаних як з охороною «культурних цінностей», так і з «культурною спадщиною», «культурним надбанням», «пам'ятками історії та культури», «історичними цінностями» та іншими подібними поняттями. Також нами було визначено, що нормативно-правове регулювання у сфері культури потребує вдосконалення та приведення у відповідність до існуючих реалій й інтересів галузі в цілому, та кожного її напрямку окремо.

2. Було проведено аналіз оцінки, управління та використання історико-культурної спадщини на підприємствах сфери туризму, а саме проаналізовано наукові підходи до оцінки історико-культурної спадщини території регіону та визначено стратегічні цілі, завдання управління й використання історико-культурної спадщини на регіональному рівні. Даний аналіз показав, що алгоритм оцінки історико-культурного потенціалу території регіону включає наступні дії: формування інформаційної бази; картографування окремих геокультурних елементів; класифікація історико-культурної спадщини; ранжування внутрішньо

обласних районів за окремими об'єктами історико-культурної спадщини; типізація адміністративних районів області; районування території за характером «наповнення» та використання історико-культурної спадщини. В результаті оцінки історико-культурної спадщини територіальної соціально-економічної системи здійснюється узагальнення множини регіональних геокультурних характеристик, властивих певному геокультурному простору, відібраних нами відповідно до цілей дослідження. Нами було визначено, що на користь сталого соціально-економічного розвитку регіону, доцільними будуть такі напрями діяльності в сфері управління й використання історико-культурної спадщини на регіональному рівні: 1. Організація туристично-рекреаційної діяльності (формування на території області конкурентоспроможного турпродукту, його просування на туристичному ринку за допомогою маркетингового забезпечення; 2. Розвиток курортно-рекреаційного комплексу регіону, активізація інвестування в курортну сферу з усіх можливих джерел, включаючи і бюджетні, що орієнтуються на відтворення наявної природно-екологічної та історико-культурної ресурсної бази рекреації; розвиток інфраструктури; 3. Розвиток науково-освітньої бази області на користь кадрового забезпечення туристично-рекреаційної діяльності; 4. Нарощування культурно-освітнього потенціалу територіальної спільності, що сприятиме вивченню та збереженню історичної, культурної та природної спадщини, вихованню у підростаючого покоління почуття патріотизму та любові до своєї Батьківщини, а загалом формуванню «регіональної самосвідомості».

3. Нами запропоновано деякі практичні напрями використання в туристичній діяльності історико-культурної спадщини Сумського регіону, а саме: 1. Тематичні маршрути: розроблення тематичних маршрутів, які охоплюють ключові історичні та культурні пам'ятки Сумського регіону. Це може бути «Маршрут містами 1000-літньої Слави: Ромни – Путивль – Глухів», «Шляхами відомих митців Сумщини», «Гастрономічна етно-подорож Сумським регіоном» тощо; 2. Фестивалі та події: організація різноманітних фестивалів, виставок, концертів та інших культурних подій, які демонструють багатство

культурної спадщини України. Це можуть бути також національні свята, ярмарки, фольклорні вистави тощо; 3. Екскурсії та навчальні програми: пропозиція туристичних екскурсій, під час яких відвідувачі можуть дізнатися більше про історію, архітектуру, мистецтво та культурні традиції кожного цікавого місця Сумської області. Також можна розробляти навчальні програми для шкіл та ЗВО; 4. Рекламні кампанії: розроблення привабливих рекламних матеріалів, відеороликів, путівників та іншого контенту, який демонструє культурну різноманітність Сумського регіону та переконує туристів вибрати саме цей регіон для подорожі; 5. Співпраця з місцевими громадами: залучення місцевих жителів до розвитку туризму зі створенням об'єднань, які займатимуться організацією та підтримкою туристичних заходів, та надання послуг туристам; 6. Інфраструктура та сервіси: поліпшення інфраструктури та послуг для туристів в окремих регіонах. Це може передбачати реставрацію пам'яток, розвиток готельного бізнесу, ресторанів, сувенірних магазинів тощо. У підсумку можна заявити, що історико-культурна спадщина регіону може стати потужним інструментом розвитку туризму в Сумській області. Відновлення та розвиток історичних та культурних пам'яток, проведення рекламних кампаній, покращення інфраструктури й збереження історико-культурної спадщини – це лише кілька інструментів, які можуть підвищити привабливість Сумщини для туристів. Розвиток туризму, оснований на історико-культурній спадщині, також може стати значущим джерелом доходу для регіону та сприяти його економічному зростанню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Баженова С., Пологовська Ю., Бикова М. Реалії розвитку туризму в Україні на сучасному етапі. *Наукові перспективи*. 2022. №5 (23). С. 168-180.
2. Бірвова О. Історико-культурна спадщина України: цифрові технології збереження та популяризація в умовах воєнних дій. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2023. №26 (5), С. 90-94. <https://doi.org/10.15421/1723106> (дата звернення: 10.03.2024 р.).
3. Борисенко В., Борисенко М. Нематеріальна культурна спадщина українців (регіональний аналіз прояву). *Український географічний журнал*. 2022. №2 (118). С. 73-81. <https://doi.org/10.15407/ugz2022.02.073> (дата звернення: 10.03.2024 р.).
4. Вербицька П. Соціокультурні активи історико-культурної спадщини в українському суспільстві. *Historical And Cultural Studies*. 2019. №1 (1). С. 37-41.
5. Вдовічен А. А., Вдовічена О. Г. Модель управління розвитком туристичного бізнесу території на інноваційному підході. *Економічний аналіз*. 2018. Т. 28. №2. С. 9-20.
6. Волинець В. Віртуальна, доповнена та змішана реальність: сутність понять та специфіка відповідних комп'ютерних систем. *Культурно-мистецька освіта і практика*. 2021. №37. С. 231-241. <https://doi.org/10.31866/2410-1311.37.2021.237322> (дата звернення: 10.03.2024 р.).
7. Гаврилюк С., Гаврилюк О. Пам'яткоохоронні програми в Україні у 1991-2021 р.р.: зміст та реалізація. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2022. №26, С. 84-89. <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.26.14> (дата звернення: 10.03.2024 р.).
8. Глєбова А. О. Інформаційно-інноваційні технології в процесах туристичного обслуговування територій. *Глобальні та національні проблеми економіки*. URL: <http://global-national.in.ua/archive/13-2016/48.pdf> (дата звернення: 05.06.2024 р.).
9. Євенко Ю. С., Радченко Е. Є. Сумщина – край, що чарує та надихає.

Суми : РВО «Шоколад»; ВПП «АС-Поліграф», 2017. 308 с.

10. Закон України «Про охорону археологічної спадщини» від 12.12.2012 р. №1626-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1626-15> (дата звернення: 05.06.2024 р).

11. Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 02.10.2023 р. №1805-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14> (дата звернення: 14.02.2024 р).

12. Зибарева О. В., Мельниченко Г. М., Чечетова-Терашвили Т. М., Чечетова Н. Ф. Інноваційний розвиток туризму в регіоні: проблеми і можливості. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Серія «Економічні науки»*. 2020. Вип. 1-2. С. 99-109. <http://doi.org/10.34025/2310-8185-2020-1.77-2.78.08>

13. Іванова Н., Пестрецова О. Правові аспекти збереження культурної спадщини у воєнний час. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2022. №64. С. 28-42.

14. Крайнюк Л. М., Полчанінова І. Л., Покогодна М. М., Влащенко Н. М. Digital-інновації в секторі туризму та гостинності Харківського регіону. *Бізнес Інформ*. 2020. №7. С. 100-112.

15. Концепція державної політики реформування сфери охорони нерухомої культурної спадщини. URL: http://195.78.68.75/mcu/control/uk/publish/article?art_id=245358162&cat (дата звернення: 14.02.2024 р).

16. Кот С. І. Про стан збереження культурної спадщини України. *Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань «Стан, проблеми та перспективи охорони культурної спадщини в Україні»*. Київ : Вид-во Центру досліджень історико-культурної спадщини України, 2021. 42 с.

17. Лабораторія інноваційних технологій в туризмі. Інтернет-ресурс. URL: <http://www.liet.lviv.ua/redakce/index.php?clanek=588&lanG=uk&slozka=635&> (дата звернення: 21.03.2024 р.).

18. Лагодієнко В. В., Меліх О. О., Саркісян Г. О. Інноваційний вплив на регіональні туристичні ринки. *Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки»*. 2020. №1.

C. 366-377. DOI: <https://doi.org/10.31359/2312-3427-2020-1-366>

19. Лисюк Т., Ройко Л., Білецький Ю. Цифрові інноваційні технології у сфері туризму України. *Економіка та суспільство*. 2023. №52. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-36> (дата звернення: 03.04.2024 р.).

20. Лотиш О. Я. Стратегічний аналіз і оцінка можливостей інноваційного розвитку туристичної галузі України. *Ефективна економіка*. 2019. №8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5717> (дата звернення: 14.05.2024 р.).

21. Матлай Л. Історико-культурна спадщина України у цивілізаційному діалозі. *Historical And Cultural Studies*. 2024. №1 (43). С.45-48.

22. Мельниченко С. В. Інформаційні технології в туризмі : теоретичні та практичні аспекти. *Вісник Запорізького національного університету*. 2019. №2 (6). С. 129-138.

23. Мироненко Г. Час віртуального життя. Об'єкти культурної спадщини, що постраждали внаслідок російської агресії в Україні. *Урядовий портал*. URL: <https://t.me/mkipu/7396?single> (дата звернення: 12.04.2024 р.).

24. Моніторинг спадщини заради відновлення. Результати проєктів документування втрат культурної спадщини. URL: <https://www.heritage.in.ua/#result> (дата звернення: 12.04.2024 р.).

25. Національний інститут стратегічних досліджень. Інституційні та правові проблеми збереження культурної спадщини. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/instituciyni-ta-pravovi-problemi-zberezhennya-kulturnoi> (дата звернення: 15.05.2024 р.).

26. Нехай В., Кульбако А. Проектний підхід у збереженні культурної спадщини України. *Galician economic journal*. 2023. №5 (84). URL: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.05 (дата звернення: 21.05.2024 р.).

27. Пількевич В. Політика ЮНЕСКО у сфері культури. *Європейські історичні студії*. 2019. №1 (15). С. 190-199.

28. Поливач К. А. Культурна і природна спадщина у контексті цілей сталого розвитку України. *Український географічний журнал*. 2019. №4. С. 62-70.

29. Поливач К. А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів

України. Київ : Інститут географії НАН України, 2019. 208 с.

30. Постанова Кабінету Міністрів України № 92 від 21 лютого 2018 року «Про внесення змін до Порядку визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених місць». URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-vnesennya-zmin> (дата звернення: 14.02.2024 р).

31. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» від 16.03.2017 р. №168-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-p#Text> (дата звернення: 21.05.2024 р.).

32. Руденко Л. Г., Поливач К. А. Збереження і використання культурної спадщини в Україні: проблеми та конструктивні пропозиції. *Український географічний журнал*. 2018. №2 (102). С. 51-61.

33. Сайт Автентична Україна. URL: <https://authenticukraine.com.ua/> (дата звернення: 14.02.2024 р.).

34. Снігирьова Л., Босик З., Телеуця В. Нематеріальна культурна спадщина України: методична розробка. Київ : Український центр культурних досліджень. 2018. URL: https://uccs.org.ua/wp-content/uploads/bsk-pdfmanager/2018-08-17_2.pdf (дата звернення: 15.05.2024 р.).

35. Снігур К. В., Романуха О. М., Ніколайчук О. А., Богатирьова Г. А. Організація туристичної діяльності: методика та практика : навч. посіб. Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2020. 159 с.

36. Тарангул Л. М., Чернікова І. В., Дрогомирецька Л. Р. Збереження історико-культурної спадщини України як чинник національної ідентичності. *Культурологічний альманах*. 2024. №1 (9). С. 147-159. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.1.18> (дата звернення: 21.05.2024 р.).

37. Ткачук Т. М. Віртуальні франчайзингові туристичні мережі світу. *Зовнішня торгівля : економіка, фінанси, право*. 2018. №1. С. 72-85.

38. Український спектр: он-лайн видання. URL:

<https://uaspectr.com/2020/10/22/istoriya-instagram/> (дата звернення: 06.05.2024 р.).

39. Яровий В. Ф. Формування організаційно-економічного механізму функціонування підприємств галузі туризму на засадах інтеграції. *Економіка та управління підприємствами*. 2017. Випуск №6 (62). С. 53-56.

40. Aggarwal R., Singhal A. Augmented reality and its effect on our life. *International Conference on Cloud Computing, Uttar Pradesh, India. 10-11 January 2019*. P. 510-515.

41. Baum T. G. Skills and training for the hospitality sector. *University of Strathclyde Glasgow*. URL: <http://strathprints.strath.ac.uk/4067> (дата звернення: 06.05.2024 р.).

42. Boboc G., Bautu E. Augmented reality in Cultural Heritage. *Advanced Technologies in Digitizing Cultural Heritage*. 2022. №12 (19). P. 1-25.

43. Charr M. How technology is bringing museums back to life. 2020. URL: <https://www.museumnext.com/article/how-technology-is-bringing-museums-back-to-life/> (дата звернення: 20.08.2024).

44. Recommendation of the Committee of Ministers to member States on the European Cultural Heritage Strategy for the 21st century. URL: <http://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/strategy-21> (дата звернення: 12.06.2024 р.).

45. Report of the Inter-agency and Expert Group on Sustainable Development Goal Indicators Statistical Commission Forty-eighth session 7-10 March 2017. URL: <https://unstats.un.org/unsd/statcom/48th-session/documents/2017-2-IAEG-SDGsE.pdf> (дата звернення: 21.05.2024 р.).

46. Sustainable Development Goals: Ukraine. *National Report*. Kyiv. 2019. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=85d6337d-5d9c-4e65-be5e-34d7a851b250> (дата звернення: 12.06.2024 р.).

47. Teijgeler R. Preserving cultural heritage in times of conflict. In: (G.E. Gorman and Sydney J. Shep eds.) *Preservation management for libraries, archives and museums*. London: Facet Publishing. 2021. P. 133-165. URL: https://www.researchgate.net/publication/270216945_Preserving_cultural_heritage_in

times of conflict (дата звернення: 20.08.2024).

48. The Hangzhou Declaration: Placing Culture at the Heart of Sustainable Development Policies. *Adopted in Hangzhou, People's Republic of China, on 17 May 2019.* URL: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/final_hangzhou_declaration_english.pdf

49. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. URL: <http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/RES/70/1> (дата звернення: 21.05.2024 р.).

50. Ukraïner. URL: <https://www.ukraïner.net/> (дата звернення: 14.02.2024 р.).

ДОДАТКИ

Додаток 1

Пошкоджені чи зруйновані історико-культурні пам'ятки Сумщини національного значення. Охтирський міський краєзнавчий музей

До:

Після:

Додаток 2

Пошкоджені чи зруйновані історико-культурні пам'ятки Сумщини національного значення. Колишній Народний дім (1911-1914) м. Охтирка

До:

Після:

Додаток 3

Пошкоджені чи зруйновані історико-культурні пам'ятки Сумщини національного значення. Будинок управителя маєтку Л. Е. Кеніга у м. Тростянець

До:

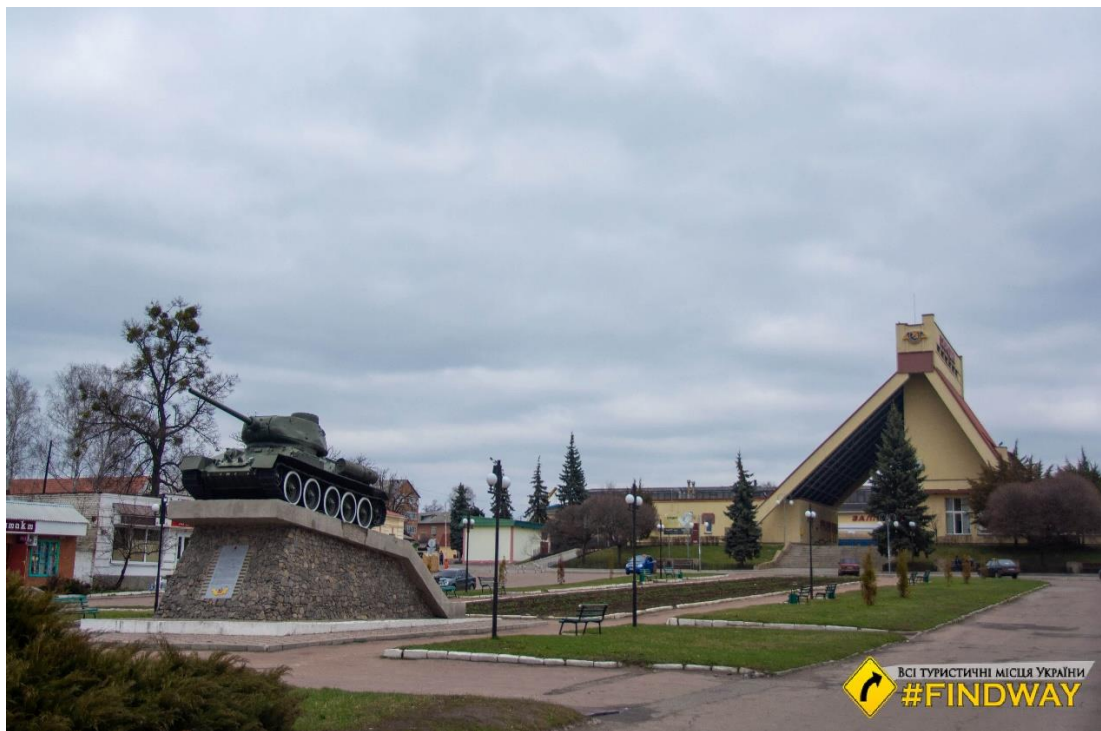
Після:

Додаток 4

**Пошкоджені чи зруйновані історико-культурні пам'ятки Сумщини
національного значення. Пам'ятник на честь 183-ї танкової бригади
м. Тростянець**

До:

Після:

Додаток 5

**Пошкоджені чи зруйновані історико-культурні пам'ятки Сумщини
національного значення. Охтирська міська рада**

До:

Після:

Додаток 6

Пошкоджені чи зруйновані історико-культурні пам'ятки Сумщини національного значення. Паровозне депо ст. Смородине-Тростянець
До:

Після:

Додаток 7

Пошкоджені чи зруйновані історико-культурні пам'ятки Сумщини національного значення. Будинок-музей садиби Л. Е. Кеніга, м. Тростянець

До:

Після:

Додаток 8

Пошкоджені чи зруйновані історико-культурні пам'ятки Сумщини національного значення. Братська могила радянських воїнів та пам'ятник в с. Велика Писарівка

До:

Після:

Додаток 9

Пошкоджені чи зруйновані історико-культурні пам'ятки Сумщини національного значення. Крамниця купця Ф. Курила, м. Тростянець
До:

Після:

Додаток 10

Пошкоджені чи зруйновані історико-культурні пам'ятки Сумщини національного значення. Братська могила радянських воїнів с. Битиця
До:

Після:

Додаток 11

Пошкоджені чи зруйновані історико-культурні пам'ятки Сумщини національного значення. Солдатська сільська бібліотека, с. Солдатське
До:

Після:

Додаток 12

Пошкоджені чи зруйновані історико-культурні пам'ятки Сумщини національного значення. Музей дослідна станція Тростянецького лісу
До:

Після:

Декларація академічної доброчесності

Я, Коваленко Олександр Вікторович, студент групи ЗТУР 2301-1м Сумського національного аграрного університету зобов'язуюсь дотримуватися принципів академічної доброчесності під час виконання кваліфікаційної роботи. Я поінформований(а), що у разі порушення мною академічної доброчесності під час виконання кваліфікаційної роботи повинна буду нести академічну та/або інші види відповідальності і до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення академічної доброчесності та етики академічних взаємовідносин, в тому числі, кваліфікаційна робота може бути анульована з наступним відрахуванням із університету.

Також усвідомлюю, що до мене у майбутньому може бути застосована процедура позбавлення ступеня вищої освіти та відповідної кваліфікації, якщо свідомо вчинене порушення академічної доброчесності не буде виявлено під час перевірки кваліфікаційної роботи на наявність текстових запозичень відповідно до встановленої в університеті процедури з використанням ліцензованих програмних продуктів.

05.02.2024 р.

Апробаційні публікації за темою роботи

УДК 79.04: 338.48

СТРУКТУРНА МОДЕЛЬ КУЛЬТУРНО-ПОДІЄВОГО ТУРИЗМУ

Олександр Коваленко

кандидат педагогічних наук, доцент

Сумський національний аграрний університет (Україна)

Суттєві зміни та незвичні тенденції, що спостерігаються у світовій та вітчизняній туристичній індустрії, призвели до появи такого нового поняття, як «культурно-подієвий туризм», яке поєднує в єдине ціле рідкісні заходи у сфері культури, що не вписуються в рамки культурно-пізнавального туризму та частину культурних заходів, що традиційно відносяться до подієвого туризму.

Перед вітчизняною індустрією туризму стоїть завдання не відставати від нових віянь у туристичній сфері та розвивати культурно-подієвий туризм у регіонах України на постійній основі. Однією із перешкод для успішного проведення заходів культурно-подієвої спрямованості є обмежена кількість теоретичних досліджень у цій галузі туристської діяльності.

У попередніх дослідженнях нами були проаналізовані причини виникнення як подієвого туризму в цілому, так і особливості функціонування культурно-подієвого туризму, що базуються на даних виникнення подієвого туризму на стику туризму та накопиченого досвіду проведення заходів подієвого характеру, а також формування менеджменту культурно-подієвого туризму на стику менеджменту туризму та накопиченого досвіду проведення заходів культурного та подієвого спрямування.

В результаті розуміння об'єктивних причин виникнення як подієвого туризму в цілому, так і подієвого туризму у сфері культури розроблено та представлено на рисунку 1 принципову структурну модель культурно-подієвого туризму як туристської системи, без розуміння якої неможливо розпочати успішно розвивати культурно-подієвий туризм, і до якої необхідно зробити певні пояснення.

Рис. 1. Структурна модель культурно-подієвого туризму як туристської системи

На нашу думку, до виокремлення культурно-подієвого туризму в окремий вид туризму, відбувалося накопичення знань та досвіду у туристичній сфері, у сфері проведення різноманітних подієвих заходів, у сфері організації культурних заходів, але використання накопиченого досвіду управління туризмом, подієвими та культурними заходами окремо не призводило до найкращих результатів. І лише використання системного підходу до розгляду культурно-подієвого туризму як сукупності взаємозалежних елементів зображених на рис. 1 та орієнтованих на досягнення єдиної мети, дозволяє досягти кращого результату, ніж у простій сумі елементів.

Для організації заходів культурно-подієвого спрямування залежно від масштабу можуть залучатися як організації, так і окремі фахівці у зазначеній галузі. Фахівці у галузі культури, як правило, об'єднані в рамках окремої організації з правами юридичної особи, яка спеціалізується на проведенні певних культурних заходів. Відповідно до класифікації видів культурно-подієвого туризму за спрямованістю культурного заходу такими організаціями можуть бути музеї, які виступають ініціаторами та організаторами різноманітних виставкових проєктів у галузі живопису, графіки, декоративно-ужиткового мистецтва, скульптури, фотографії, а також організації, що спеціалізуються на підготовці проєктів, пов'язаних з музикою, оперою, естрадою, балетом, цирком, національними фестивалями та святами, з театром та кіно.

Фахівці в галузі проведення заходів подієвого характеру можуть працювати в самостійних організаціях, які залучаються для підготовки конкретних акцій, а можуть входити до штату організації, яка виступає ініціатором конкретних акцій культурно-подієвої спрямованості.

Фахівці в галузі туризму, як правило, працевлаштовані в туристських організаціях. Туроператори, турагентства доповнюють основний туристський продукт, який формують організації, що спеціалізуються на проведенні культурних заходів, формують туристські подорожі на заходи подієвого характеру.

Включення представників держави до схеми структурної моделі культурно-подієвого туризму пояснюється не лише необхідністю правового регулювання у сфері туризму й культури, а і неминучістю участі держави в управлінні туристичною та культурною діяльністю на різних рівнях.

Так, наприклад, одним із обов'язків представників органів державної влади, що займається культурою, є контроль над тим, щоб культурні цінності, які є державною власністю та перебувають у музейних фондах, використовували на користь держави.

Керувати розвитком культурних заходів подієвої спрямованості у регіонах можливо лише у разі існування та функціонування організацій, що є основними елементами індустрії культурно-подієвого туризму.

Підсумовуючи усе вищезазначене, можна зробити наступні висновки про те, що нами було обґрунтовано структурну модель культурно-подієвого туризму як туристської системи, яка пояснює те, що для успішного функціонування цього різновиду подієвого туризму в нашій державі необхідно одночасно залучати фахівців у галузі культури, туризму та подієвих заходів, а також представників

держави, які беруть участь в управлінні туризмом та культурою на державному та регіональних рівнях.

Перспективами подальших розвідок може бути визначення функцій організацій, які є елементами запропонованої в даній роботі структури та які необхідні для формування індустрії культурно-подієвого туризму в Україні.

Список використаних джерел:

1. Гугул О. Я. Культурно-подієвий туризм як складова анімаційної атрактивності туристичної дестинації (на прикладі Тернопільської області). Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. 2015. Т. 20, Вип. 5. С. 49-52.
2. Мальська М. П., Грицишин А. Т., Білоус С. В., Топорницька М. Я. Фестивальний туризм: теорія та практика: навч. посібник. Київ : Видавець ФОП Піча Ю. В., 2022. 232 с.
3. Щука Г. П. Подієвий туризм : навч.-метод. посіб. Берегове : ЗУІ, 2023. 171 с.

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ Й ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Коваленко Олександр Вікторович

канд. пед. наук, доцент,
завідувач кафедри туризму
Сумський національний аграрний університет, Україна
ORCID ID: 0000-0003-1043-6679
Web of Science ResearcherID: AAG-4107-2020
Scopus Author ID: 58866857900

Анотація. У статті розглянуто та обґрунтовано економічні аспекти управління й використання історико-культурної спадщини на регіональному рівні, а саме: організація туристично-рекреаційної діяльності (формування на території області конкурентоспроможного турпродукту, його просування на туристичному ринку); розвиток курортно-рекреаційного комплексу регіону, активізація інвестування в курортну сферу з усіх можливих джерел, включаючи і бюджетні, що орієнтуються на відтворення наявної природно-екологічної та історико-культурної ресурсної бази рекреації; розвиток інфраструктури; розвиток науково-освітньої бази області на користь кадрового забезпечення туристично-рекреаційної діяльності; нарощування культурно-освітнього потенціалу територіальної спільноти, що сприятиме вивченню та збереженню історичної, культурної та природної спадщини, вихованню у підростаючого покоління почуття патріотизму та любові до своєї Батьківщини, а загалом формуванню «регіональної самосвідомості».

Ключові слова: економіка, туризм, економічні аспекти, історико-культурна спадщина, управління, регіональний розвиток, стратегічні цілі.

ECONOMIC ASPECTS OF MANAGEMENT AND UTILIZATION OF HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE AT THE REGIONAL LEVEL

Oleksandr Kovalenko

PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Head of the Department of Tourism
Sumy National Agrarian University, Ukraine
ORCID ID: 0000-0003-1043-6679
Web of Science ResearcherID: AAG-4107-2020
Scopus Author ID: 58866857900

Summary. The article examines and substantiates the economic aspects of managing and utilizing historical and cultural heritage at the regional level. Specifically, it addresses the organization of tourism and recreational activities, including: the development of a competitive tourism product within the region, its promotion in the tourism market; the growth of the region's resort and recreational complex; and the stimulation of investment in the resort sector from all possible sources, including budgetary funds, aimed at restoring the existing natural, ecological, and historical-cultural resource base for recreation. The article also highlights the development of infrastructure, the enhancement of the region's scientific and educational foundation to ensure a qualified workforce for tourism and recreational activities, and the cultivation of the cultural and educational potential of the territorial community. This approach promotes the study and preservation of historical, cultural, and natural heritage, fosters a sense of patriotism and love for the homeland among younger generations, and, in general, contributes to the formation of «regional self-awareness».

Keywords: economy, tourism, economic aspects, historical and cultural heritage, management, regional development, strategic goals.

Постановка проблеми. На початку XXI століття людство впритул зіткнулося з викликами, що загрожують якщо не існуванню цивілізації як такої, то принаймні її подальшого розвитку. Екологічні та соціальні проблеми, скорочення біологічного та культурного розмаїття, інтенсифікація виробництв, глобалізація – все це викликало необхідність пошуку стратегії розвитку, здатної мінімізувати негативні наслідки перелічених факторів. Ця стратегія отримала популярність під назвою «концепція сталого розвитку», яка ґрунтується на узгодженні екологічних, соціальних та економічних цілей розвитку суспільства, і передбачає низку різнопланових спеціальних заходів. Серед останніх важливе значення має збереження та використання історико-культурної спадщини, що сприяє підтримці культурної різноманітності та соціальної стійкості спільнот різного рівня. Важливо, що заходи, створені задля реалізації концепції сталого розвитку, зазвичай, націлені на рішення не окремих завдань, а всього комплексу загалом, хоча й у різній мірі. Таким чином, визначення економічних аспектів управління й використання історико-культурної спадщини на регіональному рівні відповідають не тільки соціальним, а й економічним та екологічним цілям сталого розвитку суспільства в цілому.

У період становлення України, як незалежної держави, а саме у зв'язку з відсутністю фінансування частину пам'яток історії та культури було втрачено, а інша частина довгий час не реставрувалась. У подальшому політика держави щодо збереження історико-культурної спадщини змінилася, однак, через відсутність юридичних та економічних механізмів оперативного контролю над об'єктами історико-культурної спадщини, функції державних органів виявляються значною мірою обмеженими.

Теоретичне осмислення досвіду та культурної політики у світі є актуальним для вирішення завдань збереження історико-культурної спадщини на сучасному етапі. Незважаючи на значні зміни соціально-економічних умов, у цій сфері залишається багато невирішених проблем, серед них: «залишковий» підхід до розвитку культури, проблема розмежування прав власності на об'єкти історико-культурної спадщини.

Аналіз досліджень та публікацій. Проведений аналіз останніх наукових досліджень та публікацій, показав, що дослідженням проблеми збереження та використання історико-культурної спадщини, а також оцінки її впливу на розвиток країн та регіонів присвячені роботи таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як: О. Біррової, В. Борисенка, Н. Іванової та О. Пестрецової, С. Кота, Л. Матлай, В. Нехай та А. Кульбака, В. Пількевич, К. Поливача, Л. Снігіррової, З. Босик та В. Телеуці та інших.

Мета роботи. Метою написання даної статті є обґрунтування економічних аспектів управління й використання історико-культурної спадщини на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу. Розгляд стратегії управління історико-культурною спадщиною виконується в рамках концепції глобального сталого розвитку, що формується як адитивна функція сталого розвитку регіонів, територій, організацій та інших суб'єктів світової економічної діяльності, що передбачає «суспільний розвиток, що задовольняє соціальні потреби, забезпечує

економічну стійкість та дотримується принципів екологічної стійкості». Основні засади та цілі управління історико-культурною спадщиною можна розглядати як сукупність ієрархічно пов'язаних елементів стратегії організації (рис. 1).

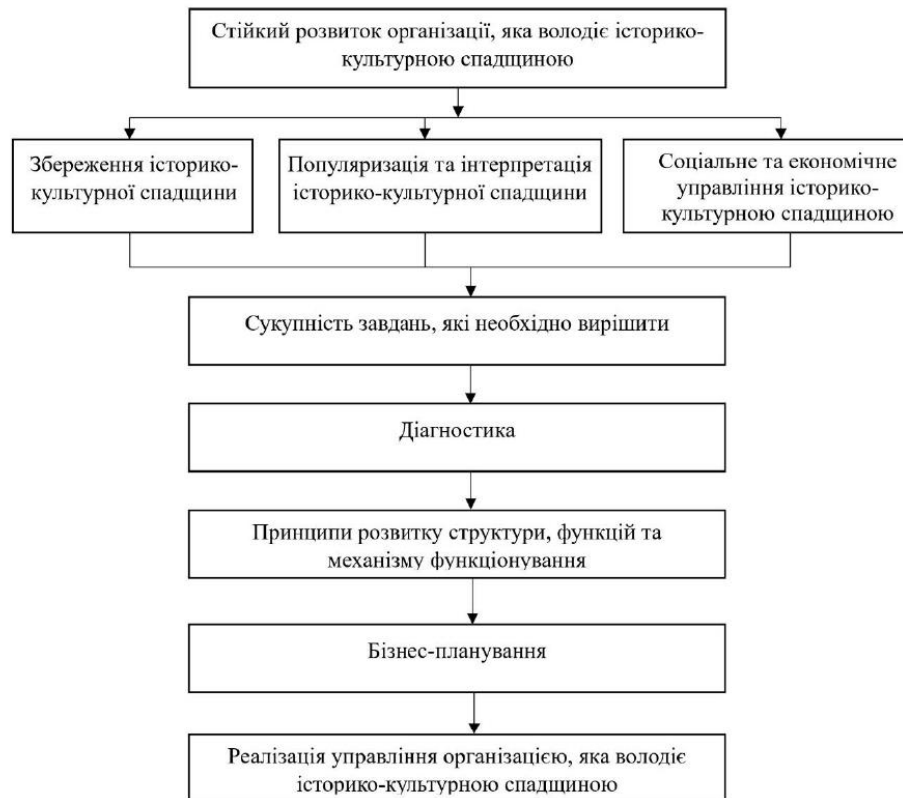

Рис. 1. Узагальнена стратегічна схема управління підприємством

Оскільки історико-культурна спадщина за своєю природою непоправна, її збереження є пріоритетною метою процесу господарського управління. Збереження історико-культурної спадщини базується на [3]:

- принципах єдності та цілісності;
- внутрішньої збалансованості;
- інтегрованого підходу до збереження об'єктів історико-культурної спадщини;
- відповідальності учасників процесу стратегічного планування, прозорості (відкритості), достовірності та реалістичності;
- фінансової забезпеченості.

Збереження історико-культурної спадщини завжди нижче 100%, інформація, яку вона несе, ніколи не є повною, це породжує необхідність пояснення і тлумачення значення історико-культурної спадщини для членів спільнот. Її популяризація та інтерпретація значущості є наступною стратегічною метою організацій, які володіють історико-культурною

спадщиною. При цьому цілі популяризації не можуть суперечити цілям збереження історико-культурної спадщини.

При вирішенні завдань стратегічного управління необхідно враховувати, що історико-культурна спадщина є: єдиним об'єктивним джерелом інформації про життя попередніх поколінь; суспільним благом для асоційованих співтовариств, зацікавлених у збереженні історико-культурної спадщини; ресурсом економічного зростання та елементом відповідальності організації [7].

З огляду на це важливо:

1. Управління історико-культурною спадщиною з метою збереження її естетичної та інформаційної якості для майбутніх поколінь, а також інвестиційної привабливості та комерційної цінності;

2. Управління історико-культурною спадщиною та її використання з метою максимізації її соціального ефекту (освітній, естетичний тощо);

3. Управління історико-культурною спадщиною та її використання для досягнення найвищого економічного ефекту такого як: цінний прибуток, іміджеві ефекти, маркетингові ефекти тощо.

При цьому реалізація управлінських функцій організації повинна забезпечити збалансованість (гармонізацію) цілей безпеки історико-культурної спадщини, її популяризації та інтерпретації, соціальної та економічної ефективності як у рамках діяльності організації, так і щодо організацій та співтовариств вищого рівня.

Сформульовані цілі управління (у частині управління історико-культурною спадщиною), а саме: збереження, популяризація та інтерпретація, соціально орієнтоване та економічно ефективне управління історико-культурною спадщиною, – відповідають концепції сталого розвитку і можуть бути покладені в основу стратегічного управління на підприємстві, що володіє історико-культурною спадщиною [1].

Принциповим є включення даного алгоритму стратегічного управління історико-культурною спадщиною у загальну стратегію організації. Досягнення поставлених цілей можна забезпечити саме вирішенням відповідних завдань серед яких:

1. Збереження історико-культурної спадщини: виявлення, облік та її захист;

2. Популяризація та інтерпретація: створення інформаційних каналів та зв'язків;

3. Соціально-орієнтоване та економічно-ефективне управління історико-культурною спадщиною: задоволеність співробітників організації та зовнішніх асоційованих суб'єктів (потенційних споживачів), оптимізація фінансової діяльності, управління клієнтською базою, бізнес-процесами організації та персоналом.

Удосконалення процесів управління організацією, що володіє історико-культурною спадщиною, вимагає проведення комплексного аналізу в широкому спектрі областей діяльності і включає проведення наступних видів аналізу [4]:

- ситуаційного аналізу, спрямованого на визначення місця організації чи установи у глобальному економічному просторі, чинників, які впливають на діяльність цієї організації чи установи, і навіть конкретних характеристик та

особливостей організацій чи установ, асоційованих з історико-культурною спадщиною. У рамках ситуаційного аналізу проводиться дослідження сильних і слабких сторін організації в комбінації з можливостями і загрозами, що виходять ззовні (SWOT-аналіз), досліджується стратегічна позиція організації чи установи та сегментів ринку які вона обслуговує, місце організації чи установи на ринку, також аналізується положення в галузі конкуренції;

- організаційно-управлінського аналізу, спрямованого на оцінку поточного стану системи управління організацією (цілей, організаційної структури, бізнес-процесів та організаційної культури). Організаційно-управлінський аналіз має на увазі проведення аналізу цілей організації та стратегій їх досягнення, аналізу організаційної структури, її процесів управління та структури інформації, а також аналізу організаційної культури;

- фінансово-економічного аналізу, що передбачає комплексну оцінку фінансового стану організації та її фінансової політики з урахуванням наявності історико-культурної спадщини яка знаходиться у розпорядженні організації. В рамках цього аналізу досліджуються фінансові результати діяльності компанії, потік коштів та загальний фінансовий стан організації, а також аналізуються ефективність її діяльності та ефективність інвестиційних проектів;

- виробничо-господарського аналізу, що включає оцінку ефективності застосування організацією виробничих ресурсів, у тому числі об'єктів історико-культурної спадщини, виявлення шляхів підвищення ефективності їх використання. Для цих цілей аналізуються структура основних фондів організації та ефективність їх використання, показники використання матеріальних ресурсів (забезпеченості, транспортних витрат тощо) та трудових ресурсів (чисельність, склад і структура, продуктивність, рівень та динаміка);

- аналізу кадрового потенціалу, рівня його орієнтованості на збереження та використання історико-культурної спадщини, для чого вивчаються рівень освіти та підготовки персоналу, його досвід, організаційні якості, інтелектуальні здібності, життєві позиції і таке інше.;

- вартісної оцінки бізнесу та компанії.

В рамках діагностичних процедур, визначення вартості об'єктів історико-культурної спадщини – є актуальним завданням, яке надає значний вплив на підходи до розвитку структури, функцій та механізму функціонування організації. Однак проблема оцінки історико-культурної спадщини часто є серйозною перешкодою на шляху ефективного управління ним. Складність оцінки об'єктів історико-культурної спадщини у складі активів організації викликана наявністю специфічних властивостей спадщини, таких як [5]:

- можливою присутністю у складі історико-культурної спадщини матеріальної структури та нематеріального активу;

- розмитістю та нечіткістю її ціннісних категорій,

- варіативністю підходів та методів використання історико-культурної спадщини у різних сферах діяльності організації.

Бізнес-планування діяльності організації або проектної діяльності також спирається на результати діагностичних досліджень, при цьому адекватна оцінка

вартості історико-культурної спадщини є одним з домінуючих елементом при прийнятті управлінських рішень.

Отже, у підсумку, можемо стверджувати, що впровадження стратегічного підходу до управління вимагає застосування формування збалансованого портфеля проектів із застосування об'єктів історико-культурною спадщиною у діяльності компанії та дієвих механізмів моніторингу й контролю за досягненням цілей управління.

При переході до ринкових відносин відбувається переміщення багатьох функцій управління господарством із центру у регіони, з галузевих командних органів управління безпосередньо на підприємства та до підприємців. Сьогодні в нашій державі характерні зміни у структурі управління, у бюджетній системі, в інвестиційній політиці тощо. Перед окремими регіонами держави виникає потреба пошуку нових механізмів стабілізації економіки. Але високе історико-культурне наповнення території дозволяє, на наш погляд, нестандартно підійти до вирішення цих проблем.

Однак для того, щоб історико-культурний потенціал окремих територій «запрацював» на користь соціально-економічного розвитку регіонів, потрібний розгляд дуже багатьох проблем. Використання наявної історико-культурної спадщини неможливе без вирішення принципово нових правових, організаційних та економічних питань. Цілком особливе місце серед них займає сучасне законодавство у сфері культури, яке суттєво відстає від потреб часу [6, с. 27].

Багато з нагальних питань культурного розвитку, збереження та використання історико-культурної спадщини практично не розглядаються у законодавчих органах, залишаються як би в тіні дискутованих політичних питань або ключових економічних законів. У зв'язку із недосконалістю існуючої законодавчої бази, сьогодні при охороні та використанні історико-культурної спадщини виникають практично непереборні труднощі, пов'язані із урахуванням нових економічних відносин (приватизації, ситуацій із землекористуванням тощо).

Раніше, відповідно до тодішнього законодавства, органи виконавчої влади на місцях могли приймати постанови з питань обліку, охорони та використання історико-культурної спадщини, зокрема, про прийняття на державну охорону саме пам'яток місцевого значення, про передачу пам'ятників у користування та вилучення їх із користування, про поліпшення умов утримання пам'яток та їх територій, про встановлення зон охорони та з інших питань, вирішення яких мало забезпечувати найкраще збереження та використання історико-культурної спадщини [1].

Зміна прав власності, нові політичні та економічні відносини, розмежування предметів ведення й повноважень між державними центральними органами і місцевим самоврядуванням сприяли значному розширенню кола питань, за якими суб'єктами здійснюється правове регулювання в області охорони історико-культурної та природної спадщини.

З 1992 р. в нашій державі починають прийматися регіональні закони про охорону спадщини, розвивається процес приватизації пам'яток і передача

культурних споруд різним конфесіям. Ця законодавча діяльність була пов'язана із нагальною необхідністю створення правової основи сучасної культурної політики, а також з вирішенням конкретних завдань розвитку культури на місцях.

У жовтні 1995 р. затверджується Положення «Про охорону, реставрацію та використання історико-культурних пам'яток у Сумській області», в якому йдеться: «Рекомендувати адміністраціям міст і районів, органам місцевого самоврядування, керівникам підприємств та організацій усіх форм власності у своїй діяльності до прийняття законів з цього питання керуватися Положенням «Про охорону, реставрацію та використання пам'яток культури та історії Сумської області» (Постанова №357 - пс від 12.10.95).

Загалом, на підставі законодавчих актів та інших правових документів, велика увага приділяється загальним питанням охорони спадщини (державне управління, контроль, фінансування), тоді як використання практично не розробляється. При цьому основна складність полягає у відсутності єдиних механізмів збереження, використання та відновлення пам'яток та історико-культурних ландшафтів. При розробці кожного проекту перед авторами постає одне й те ж важкорозв'язне завдання – як забезпечити реалізацію проекту за відсутності відповідної законодавчої бази [5].

Відсутність чітких законодавчих основ є головною проблемою використання історико-культурної спадщини в інтересах сучасного соціально-економічного розвитку регіону. Необхідність опрацювання законів гальмує проведення економічної, соціальної, податкової політики. Залучення об'єктів культурної й природної спадщини, розвиток туризму, науково-освітньої діяльності, а також відновлення традиційних промислів і ремесел вимагають значних інвестицій. Сьогодні потрібні законодавчі гарантії для залучення інвестицій.

Крім того, необхідно створення економічних умов для збереження й всебічного використання історико-культурної спадщини. У період радикальних соціально-економічних перетворень у країні і, відповідно, у Сумській області, фінансування сфери культури регіону з державного бюджету останніми роками постійно скорочувалося, а на початку XXI ст. припинилося практично повністю. Обласний та місцеві бюджети міст і районів виявилися не в змозі повністю фінансувати потреби культури. Це передбачає як пряму державну допомогу, у формі виділення фінансових коштів на відновлення об'єктів спадщини та проведення соціальної політики, так і здійснення особливої податкової політики, що сприяє вкладенню коштів на розвиток території [2].

Через відсутність матеріальних та моральних стимулів меценатство культури розвивається вкрай повільно. Важливого значення у зв'язку з цим набуває залучення західних інвесторів та капіталу великих холдингів та приватних підприємців.

В даний час залишаються відкритими для обговорення такі питання, як:

- питання інвестиційної привабливості вкладень у сферу культури;
- питання використання землі історико-культурного призначення, що підлягають кадастровому обліку та охороні;

- питання відродження традиційних промислів та ремесел;
- питання розвитку сучасного туризму;
- питання поліпрофільної підготовки кадрів у сфері культури та багато інших.

Також в даний час існує проблема забезпечення безпеки історико-культурної спадщини. Музеї, бібліотеки та інші культурні установи, що зберігають або самі є історико-культурну спадщину, мають застарілі системи охоронної та пожежної сигналізації, які не здатні забезпечити їх надійну безпеку.

У зв'язку із цим постає потреба у створенні дієвої системи захисту історико-культурної спадщини від злочинних (кримінальних, військових) посягань, пожежонебезпечних, стихійних та інших надзвичайних ситуацій.

В цілому всі господарські заходи, на наш погляд, повинні супроводжуватися створенням спеціальної комплексної програми, яка здатна об'єднати зусилля державних і муніципальних організацій, громадськості, акціонерних товариств та підприємств, різних інвесторів та благодійних фондів, спрямованих на розвиток та економічне зростання всієї території Сумської області, за рахунок широкого залучення об'єктів історико-культурної спадщини до господарського обігу.

Висновки та пропозиції. Отже, підсумовуюче усе зазначене у даній статті, можемо зробити висновки про те, що на користь сталого економічного розвитку регіону, доцільними будуть такі напрями діяльності в сфері управління й використання історико-культурної спадщини на регіональному рівні:

1. Організація туристично-рекреаційної діяльності (формування на території області конкурентоспроможного турпродукту, його просування на туристичному ринку за допомогою маркетингового забезпечення);
2. Розвиток курортно-рекреаційного комплексу регіону, активізація інвестування в курортну сферу з усіх можливих джерел, включаючи і бюджетні, що орієнтуються на відтворення наявної природно-екологічної та історико-культурної ресурсної бази рекреації; розвиток інфраструктури;
3. Розвиток науково-освітньої бази області на користь кадрового забезпечення туристично-рекреаційної діяльності;
4. Нарощування культурно-освітнього потенціалу територіальної спільноти, що сприятиме вивченню та збереженню історичної, культурної та природної спадщини, вихованню у підростаючого покоління почуття патріотизму та любові до своєї Батьківщини, а загалом формуванню «регіональної самосвідомості».

Список використаних джерел | References:

1. Борисенко, В., Борисенко, М. (2022). Нематеріальна культурна спадщина українців (регіональний аналіз прояву). *Український географічний журнал*, 2 (118), 73-81.
2. Глебова, А. О. (2024). Інформаційно-інноваційні технології в процесах туристичного обслуговування територій. *Глобальні та національні проблеми економіки*. <http://global-national.in.ua/archive/13-2016/48.pdf>
3. Іванова, Н., Пестрецова, О. (2022). Правові аспекти збереження культурної спадщини у воєнний час. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, 64, 28-42.

4. Матлай, Л. (2024). Історико-культурна спадщина України у цивілізаційному діалозі. *Historical And Cultural Studies*, 1 (43), 45-48.
5. Нехай, В., Кульбако, А. (2023). Проектний підхід у збереженні культурної спадщини України. *Galician economic journal*. 5 (84). https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.05
6. Поливач, К. А. (2019). *Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України*. Інститут географії НАН України.
7. Снігирьова, Л., Босик, З., Телеуця, В. (2018). *Нематеріальна культурна спадщина України: методична розробка*. Український центр культурних досліджень. https://uccs.org.ua/wp-content/uploads/bsk-pdfmanager/2018-08-17_2.pdf